Рэсп.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 95 (10387) | 1977 чылдың апрель 23, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

Эш Л. И. Брежневтиң эш Э. Бабюхту хүлээп алганы

СЭКП ТК-ның чалааны ёзугаар партия тургузуушкунунуң талазы-биле СЭКП-ниң ажылының дуржулгазы-биле таныжар дээш Москвада чедип келген, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, секретары эш Э. Бабюхту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев апрель 21-де Кремльге хүлээп алган. Болган беседа үезинде совет болгаш польша улустарның аразында шынчы сеткилдиң найыралының база акы-дуңмалышкы чоруунуң харылзааларын быжыглаарының эң-не кол фактору болуп турар, СЭКП биле ПКАП-тың аразында акы-дуңмалышкы кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларынга Л. И. Брежнев доктааган.

Улуг Октябрьның 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Польшада калбарган шимчээшкинни Совет Эвилелинде бедик-биле үнелеп турарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары онзалап демдеглээн болгаш ол кайгамчыктыг юбилейге алдар болдурган польша улустуң күш-ажылчы чедиишкиннери бистиң чурттарывысты болгаш бүгү социалистиг дем каттыштырылгазын чаңгыс аай быжыг өг-бүле кылдыр холбаштырып турар социалистиг интернационализмниң өндүр улуг күжүнүң чайынналчак көргүзүү болур дээрзинге ханы бүзүрелин илереткен.

Чүректиң ханызындан болгаш бот-бодунуң билчииринин байдалынга эрткен беседага СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи эш К. В. Русаков киришкен.

Дүүн Кремльге

Гениалдыг революсчу болгаш бодалчы, Коммунистиг партияның тургузукчузу, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде баштайгы күрүнезиниң үндезилекчизи, делегей пролетариадының хүлээп көрдүнген баштыңчызы — Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 107 чыл оюн совет улус кайгамчыктыг үеде уткаан. Улуг Ленинниң партиязының көдүргени Октябрьның тугу планета кырынга алдан чыл дургузунда чоргаар киискип турар.

«Үе-шаг эртип, байдал өскерлип, чаа-чаа сорулгалар туруп келир, ынчалза-даа Ленинниң айыткан оруу кара чаңгыс шынчы, кара чаңгыс шын орук болуп келген болгаш болур-даа» деп, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVI съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

Кайгамчыктыг хүнге холбаштыр апрель 22-де Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хуралга найысылалдың болгаш Москва чоогунуң бүдүрүлге мурнакчылары, партияның хоочуннары, эртем болгаш культура ажылдакчылары, партия, совет болгаш хөй-нити организацияларының төлээлекчилери чыглып келген. Даштыкы дипломаттар, даштыкы аалчылар, совет болгаш даштыкы журналистер олурушкан.

17 шак. Эштер **Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, Д. Ф. Устинов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, К. Ф. Катушев, М. В. Зимянин, К. У. Черненко, Я. П. Рябов** оларны хуралдың киржикчилери дааштыг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Вьетнамның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң чазаaның Премьер-Министри Фам Ван Донг, Уругвайның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары Р. Арисменди, Индияның Компартиязының Национал чөвүлелиниң Даргазы Ш. А. Данге, Колумбияның Компартиязының Чиңгине секретары Х. Виейра, Чилиниң Компартиязының Чиңгине секретары Л. Корвалан, Бразилияның Компартиязының ТК-зының Чиңгине секретары Л. К. Престес база президиумга олурган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының даргалары, СЭКП-ниң Москва хоорай болгаш область комитеттериниң секретарьлары, ленинчи партияның хоочуннары, үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның алдарлыг ажыл-ишчилери, совет болгаш хөй-нити организацияларының удуртукчулары, сураглыг шериг начальниктер база ында.

Байырлыг хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорkомунуң бирги секретары **В. В. Гришин** ажыткан.

«Ленинизм—бистиң үениң революсчу тугу» деп илеткелди СЭКП ТК-ның секретары **М. В. Зимянин** кылган.

Илеткелди улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган.

Байырлыг хуралдың киржикчилери партийжи гимн «Интернационалды» бут кырынга тура ырлаан.

Ооң соонда байырлалдың улуг концерти болган.

(СЭТА).

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛДАР

Делегейниң ажылчы чоннарының улуг баштыңчызы болгаш башкызы Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 107 чыл болганынга тураскааткан Кызылдың ажылчы чоннар болгаш хөй-нити төлээлекчилериниң байырлыг хуралы дүүн Политиктиг чырдыдышкын бажыңынга болуп эрткен.

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюро составын байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга ооң киржикчилери аажок улуг бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 107 чыл оюнуң дугайында илеткелди СЭКП Тыва обкомунуң секретары **Г. Н. Долгополов** кылган.

Байырлыг хуралдың киржикчилеринге найысылалдың өөредилге черлериниң болгаш школаларының бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери улуг концерт көргүскен.

* * *

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 107 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралдар Ак-Довурак хоорайга, Хову-Аксынга болгаш районнар төптеринге, чурттакчылыг суурларга болуп эрткилээн. Ол ышкаш ындыг байырлыг хуралдарны, кежээлерни күш-ажылчы коллективтерге болгаш албан организацияларга, школа, өөредилге черлеринге база эрттиргилээн.

ЛЕНИНИЗМ—БИСТИҢ ҮЕНИҢ РЕВОЛЮСЧУ ТУГУ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 107 чылынга холбаштыр Москвага болган байырлыг хуралга эш М. В. ЗИМЯНИННИҢ илеткели

Эштер! Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чеди чыл оюн Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюн байырлалдыы-биле уткуурунга совет кижилер, бүгү делегейниң ажылчы чоннары белеткенип турар магалыг үеде демдеглеп турар-дыр.

Ленин болгаш Октябрь... Биске кызыгаар чок эргим, ыдыктыг бо сөстерни кезээде-ле бир домей кылдыр көөр бис. Ленин болгаш Октябрь аңгылаттынмас, ол ийи сөс кижи төрелгетен ниитилелиниң хөгжүлдезинде эң-не шиитпирлиг эргилдени — капитализмден социализмче революстуг шилчилгени тодаргай көргүзүп турар.

Чоннуң шылгараңгай шимчээшкиннери кайы хире шылгараңгай удуртукчуларны тывылдырып турарын төөгү каш удаа көргүскен. Күжүнүң болгаш калбарыышкынының талазы-биле ооң мурнунда коступ көрбээн Россияның революстуг ажылчын шимчээшкини Октябрь революциязының ажытканы ниитилел хөгжүлдезиниң чаа үезиниң негелделеринге бүрүн чергези-биле дүгжүп турар өндүр улуг баштыңчыны идии үндүрген. Ленинниң өндүр улуун чүгле революциялардан эң-не улуг ол революцияның масштабтары-биле хемчээп болур, а Октябрьның тиилелгезиниң ужур-дузазын болгаш бүгү делегейге төөгүлүг салдарын харын Ленинниң идеяларын база ажыл-чорудулгазын ханызы-биле бодап көрүп турган билип ап болур.

Россияның болгаш бүгү делегейниң пролетариадының хүлээп көрдүнген баштыңчызы Ленин бодунга эң-не эки шынарларны: күчүлүг, торулбас угааны, эгээртинмес энергияны болгаш чаныш-сыныш чок тура-сорукту, революцияның хереенге кызыгаар чок бердинишкинни, дарлакчыларга удур аңгы талазы-биле эптеш чок чорукту, бүгү ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш демиселге дидим чүреккир болгаш эрес-шудургу болурун, хажык чок патриотизмни база интернационализмни сиңниктирген.

Ленинниң өөредии болгаш ажыл-херээ өлүм чок. Революстуг бодалдың база революстуг хөделиишкиннерниң генийи болур Ленин ооң тургусканы партияның ажыл-херектеринде чурттап чоруур.

Коммунистерниң салгакчылары Ленинниң идеяларын удуртулга болдурбушаан, ооң бедик үлегер-чижээнге сорук кирбишаан, демисежип база тиилеп келген. «Ленин биске ол чүгле бистиң революциявыстың тугу, бистиң партиявыстың үндезилекчизи, делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң тургузукчузу болуп турары-биле эргим эвес болдур ийин. Ооң чогаадыкчы уран угааны болгаш чүге-даа аштырбас логиказы, анализиниң ханызы болгаш үндүрген түңнелдериниң база хөделиишкиннериниң дидими, ооң революсчу болур чүге-даа торулбас чүткүлдүү болгаш ооң-биле кады өндүр улуг кижизи, бөдүүнү база сагыш човангыры—ол бүгү чүүлдер биске амыдыралга ут-шиг, бөгүнгү ажыл-херектерге үнелеп четпес чөленгииш болгаш дузаламчы болуп турары-биле база ындыг болур-даа апаары-биле ол биске онза эргим болгаш чоок болуп турар» деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Ленин СЭКП-ниң XXV съездизиниң мерген угаанныг шиитпирлеринде, бистиң партиявыстың Төп Комитединиң, шылгараңгай марксисчи-ленинчи, ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке баштаткан ТК-ның Политбюрозунуң могаг-шылаг чок үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазында чурттап чоруур. Ленин Совет күрүнениң өзүп турар күчү-шыдалында, бистиң улузувустуң өндүр улуг үүле-херектеринде чурттап чоруур. Ленинниң тугунуң адаа-биле социалистиг чурттарның делегейде дем каттыштырылгазы тыптып келген болгаш улам-на быжыгып турар, делегейниң революстуг-хосталгалыг шимчээшкини хөгжүп, социал депшилге дээш, быжыг болгаш шынап-ла бүгү-ниити тайбың дээш демисел чедиишкинниг чоруп турар.

Ленинизм — ол дээрге амгы үениң марксизми, делегейни революстуг ёзу-биле чаартырының амыдыралга хынаттынган теориязы болгаш методу-дур.

I. ЛЕНИНИЗМ—ДЕЛЕГЕЙНИ РЕВОЛЮСТУГ ЁЗУ-БИЛЕ ЧААРТЫРЫНЫҢ ТЕОРИЯЗЫ БОЛГАШ МЕТОДУ

Эштер! Бистер Владимир Ильичиниң төрүттүнген хүнүн демдеглээш санывыста-ла революсчу болгаш бодалчы болур ол кижиге чүгле эң ханы хүндүткелдиң ёзулалын кылып турарывыс ол эвес болдур ийин. Бистиң шимчээшкинивистиң бурунгаар чоруур оруун Ленинниң-биле дүүштүрүп, амгы үениң эң-не негелделиг айтырыгларын шын билип алырының база шиитпирлээриниң дүлгүүрүн ооң тып ап турар бис. Социал хөгжүлдениң чорудуушкуннарын ханызы-биле анализтеп көөрүнүң уран аргазын, оларның чоок болгаш ыраккы перспективаларын көөрүн, ажылчын ангының, бүгү ажылчы чоннарның чаа ниитилелди тургузар дээш, коммунистиг идеалдарны боттандырар дээш демиселин шын углап баштаарын бүгү делегейниң коммунистери Лениннен өөренип ап турар.

Орус улустуң улуг оглу, Владимир Ильич Ленин, кажан хостуг адаан-демиселдиң капитализми монополистиг капитализмче шилчип, дарлакчы ниитилелдиң иштики-даа, даштыкы-даа бүгү чөрүлдээлери шыңгы чидигленген үеде делегейниң революстуг шимчээшкининиң бажынга туруп келген. Марксизмниң үндезилекчилериниң эртем ёзугаар баш удур чугаалааны болза, капитализмни социализм-биле революсчу демисел-биле солуур дугайында айтырыг туржур ужурлуг практиктиг сорулга боор, хүн айтырыынга тургустунуп келген.

Эртемниг билигниң дээжизинге четкен, марксисчи өөредигниң төөгүлүг шынчы чоруунга чайгылыш чок бүзүрээн пролетарскы революсчу, Ленин болза ону янзы-бүрү оппортунисчи хажыдышкыннардан камгалап алган, ону ажылчын ангының буржуазия-биле демиселинге идей-политиктиг күчүлүг чепсек кылдыр көрүп, турушкан. Ленин материалистиг диалектиканы ыяк билир чораан болгаш ону Маркстың болгаш Энгельстиң өөрединиң дириг чүрээ кылдыр көрүп, турушкан. Ленин чогаадыкчы алыс утказын эртемниг теория кылдыр, боттуг чорукту билип алырының болгаш амыдыралды революстуг ёзу-биле чаартырының универсалдыг аргазы кылдыр ханызы-биле ажыткан, марксизмни, ооң бүгү кол тургустунган кезектерин — философияны, политиктиг экономияны болгаш эртемниг социализмни чаа, принципиалдыг чугула түңнелдер болгаш ажыдышкыннар-биле байлакшыткан.

Марксизмге шынчы чорук, социалистиг революцияның, чаа ниитилел тургузуунуң теориязын, чаа хевириниң партиязының дугайында эртемни бүгү талазы-биле хөгжүткени, эртемниң түңнелдерин улус массаларының практиказы-биле ханы тудуш каттыштырганы. Коммунистиг партияның тургузукчузунуң, революцияның баштыңчызының, ажылчы чоннарның делегейде баштайгы күрүнезиниң үндезилекчизиниң болгаш социалистиг тургузуушкунунуң организакчызының кайгамчыктыг ажыл-чорудулгазы — депшилгелиг бүгү кижи төрелгетенниң угаан-медерелинде болгаш чүректеринде эң-не чырык база чаагай чүүлдер ооң ады-биле холбашкан, Ленинни делегейниң ажылчын шимчээшкининиң алдарлыг ажылдакчыларының аразындан кайгамчык улуг эртемден болгаш революсчу кылдыр онзалап ылгап турар чүүлдер ол.

Марксизм болгаш ленинизмни ангылай көөр арга чок, ооң-биле кады бот-бодунга удурланыштыр тургузар арга чок. Олар ниитилел хөгжүлдезиниң, ажылчын ангының болгаш күш-ажылчы бүгү улустуң амыдыралчы эрге-ажыктарының болгаш сорулгаларының дүрүм ёзугаар оолурун ханызы-биле ажыдып турар чаңгыс аай марксисчи-ленинчи эртемни, чаа ниитилелди тургузарының кара чаңгыс шын оруун айтып турар эртемни тургузуп турар.

Кажан социалистиг тургузуг чер бомбурзээниң калбак делгемнеринде боттуг чүүл апарган амгы үеде эртемниг социализмниң идеяларының салдары доктаадыр арга жок өзүп турар. Ол, капиталдың дарлалынга удур демиселче медереңгей миллион-миллион пролетарийлерни, бүгү диптерниң ажылчы чоннарын хей-аът киирип турар. Колониализмден болгаш неоколониализмден хосталып, чаа, чөптүг ниитилелди, дарлакчылар болгаш мөлчүкчүлер чок ниитилелди тургузарынче шилчиириниң оруктарын тып ап турар дыка хөй чурттарның улустары боттарының кичээнгейин олче угландырып турар. Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң социализм дугайында өөредииниң тиилеттирбес күштери бо бүгү илерээшкиннерден көстүп турар, практика кырынга байлакшып, бодунуң шынныг болгаш социал ажыктыг чоруун бүгү делегейге көргүзүп турар.

Чаңгыс аай өөредиг боор, марксизм-ленинизмниң философтуг, экономиктиг болгаш социал-политиктиг принциптеринге үндезилеттинген чүгле ындыг социализм чайгылыш чок революсчу, ёзулуг эртемниг болур дээрзин амыдырал болу бадыткап турар. Бо өөредиг, ленинчи сөстер-биле чугаалаарга, чаңгыс аай кандан шуткаан ышкаш сагындырар. Түңнел үндүрбейн чыткаш, ооң чаңгыс-даа эге чүүлдү, чаңгыс-даа кезектин ап каап болбас.

Эртемниг угаанның дээди чедиишкини болза, боттуг чүүлдерниң барымдаазының ылаптыг болгаш бүгү талалыг анализиниң түңнели болур, ынчалзажок ленинизм кургаг, анаа-ла бир доктрина эвес-ле болгай. Ниитилел чорудуушкуннарын шиничилээринге шыңгыы чөптүг болуру болгаш чалбыыштыг революсчу чорук Ленинниң чогаадыкчы ажылында чарылбас харылзаалыг. Социалистиг революцияның гениалдыг теоретиги Ленин ооң-биле кады кайгамчык стратег, тактик болгаш демиселчи турган.

Ол, үш революцияның одуна большевик партияны каңнап, быжыглаан. Ооң маадырлыг ажыл-чорудулгазынга ниити ужур-дузалыг идеологтуг, политиктиг болгаш организастыг принциптер эң баштай боттанган, амгы үеде ажылчын ангының революстуг өске-даа партиялары боттарының ажылын анаа үндезилеп турар. Ленин демиселди дорт удуртуп турган, ооң ачызында ажылчыннарның болгаш тараачыннарның баштайгы күрүнези делегейге тургустунган болгаш быжыглаттынган, боттуг социализмниң тургузуушкуну эгелээн.

Үениң ханы чорудуушкуннарының утка-шынарынче Ленинниң ханылап киргениниң кайгамчык күжүн, ооң эртем ёзузу-биле бурунгаар баш удур көөрүнүң бедик мергежилдиин XX чүс чылдың хөгжүлдезиниң төөгүзү бадыткап турар. Ленинниң империализм болгаш социалистиг революция дугайында теориязы, пролетариат гегемониязының болгаш ооң ангы талазы-биле эвилелчилериниң дугайында, национал-хосталгалыг шимчээшкинниң характериниң болгаш перспективаларының дугайында, демократия дээш демиселдиң болгаш социализм дээш демиселдиң чаңгыс ээлиниң дугайында өөредии бүгү чурттарның революсчуларының эртинези апарган. Ленин бүгү чөөн, демократтыг күштерниң чаңгыс аай фронтузун тургузарынга социалистиг революцияның массалыг политиктиг армиязын хевирлеп тургузарынга, ажылчы чоннарның эрге-чагыргазын болгаш чаа ниитилелди тургузар дээш демиселге Коммунистиг партияның башкарыкчы ролюнуң дугайында чүүлдү, бүгү талалыг үндезилеп тургускан.

Эрге-чагырганы пролетариаттың канчаар чаалап алырының аргаларының болгаш хевирлериниң дугайында ленинчи өөредигниң шынныын болгаш баш удур ылап шын көргенин делегейниң революстуг болуушкуннарының хөгжүлдези бадыткаан. Коммунистер боттарының чаагай мөзү-шынарының негелдезин ёзугаар тайбың арганы эң-не таарымчалыг деп санап турарлар. Ынчалза-даа революцияның оруктарын шилип алыры ангы күштерниң дециңгүүр байдалын ёзугаар болурун олар эки билир. Буржуазия эрге-чагыргадан кажан-даа эки туразы-биле дүжүп бербейн келген дээрзин олар база эки билир. Олар ооң ужурундан контрреволюстуг террорга удур идегелдиг магадылалды тургузарын, үргүлчү серемчилелдиг болурун, демиселдиң янзы-бүрү — тайбың болгаш тайбың эвес-даа хевирлерин шалыпкын ёзу-биле солуурунга белен болурун эргежок чугула чүүл деп санап турарлар.

Чаа ниитилелдиң тургузукчузу ажылчын ангының бүгү делегейге төөгүлүг эрге-хүлээлгелериниң дугайында, социализмни тургузарының, ажылчы чоннарның чедип алган чүүлдерин камгалаарының эң чугула чепсээ—пролетариат диктатуразының тургузукчу утка-шынарының дугайында марксисчи-ленинчи өөредигниң амыдыралга боттуг чоруун Улуг Октябрьның бистиң үениң өске-даа тиилээн революцияларының дуржулгазы көргүскен. Болуушкуннуң оскуп, чидиргени ангы талазы-биле артык эргелерин күш-биле агидер дээш буржуазияның ораалдажыышкыннарын шиитпирлиг-биле ойтур шаппас болза, социалистиг демократия бактаап туруп-даа база хөгжүп-даа шыдатпас дээрзин ол дуржулга херечилеп турар.

Келир үениң социалистиг революциялары бистиң социалистиг революциявыстан чамдык онза чүүлдери-биле ылгалдыг болуру чугаа чок деп В. И. Ленин чаңгыс эвес удаа айтып турган. Ооң-биле кады ындыг онзаланчак чүүлдер эң-не чугула чүүлге хамаарышпас болур, чүге дээрге Россияга турган кол ангы күштери болгаш ниитилел ажыл-агыйының кол-кол хевирлери-даа ооң өске кандыг-даа чурттаазы ышкаш, шак-ла ындыг дээрзин ол онзалап демдеглеп турган.

Баштыңчының ону баш удур шын көргенин үе-шаг база-ла бадыткаан. Октябрь революциязының, Совет Эвилелинге чаа ниитилелдиң тургузуушкунунуң кол-кол хевирлери эрге-чагырга дээш, социализмниң болгаш коммунизмниң тургузары дээш ажылчын ангының демиселиниң албан эртер ужурлуг ниити чоруу ол болурун база көргүскен. Совет дуржулганың «национал талазы-биле ховар чорууну» дугайында буржуазы идеологтарының болгаш ревизионистерниң хоозун бадыткаашкыннарын, ленинизм дээрге «чүгле орус» номналдыр дээр дугайында оларның хоозун чүлчүүрүушкунун социалистиг тургузуушкунунуң оруунче кирген хөй-хөй улустарның революстуг практиказы буруу шапкан. Социалистиг революцияның, социализмни болгаш коммунизмни тургузарының ленинчи теориязын удуртулга кылдыштаан, акы-дуңма чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партиялары шылгараңгай чедиишкиннерни чедип алган.

Марксисчи-ленинчи эртемниң акы-дуңма партияларның коллективтиг күженишкиннер-биле ажылының тодарадып көргүзүп турар чүүлү— революцияның болгаш чаа ниитилелдиң тургузуушкунунуң хөгжүлдезиниң кол-кол хоойлу ёзугаар чүүлдери боттарының алыс утказындан объективтиг болгаш ниити ужур-дузалыг деп чүве ооң-биле бадыткаттынган-дыр. Ажылчын ангының демиселиниң политика талазы-биле удуртурунуң уран аргазы дээрге, үениң тургустунуп келген төөгүлүг байдалдарынга таарыштыр болгаш кандыг-бир чурттуң байдалдарының ёзугаар революстуг теорияны чогаадыкчы ёзу-биле ажыглап, хөгжүдери ол болур. Оларны барымдаалап көрбес болза, ажылчын шимчээшкининге улуг хораны чедирер бээрының үзелдиг азы чөөн хээнипт-даа оппортунистиг алдагалдарны кылып болур.

(Уланчызы 2-ги арында).

ШАҢНАЛДАРНЫ ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ ТЫВЫСКАН

Өлүм чок баштыңчызы болгаш башкызы Владимир Ильич Ленинге совет улустуң ынакшылы кызыгаар чок. Ооң төрээн хүнүн чылдың-на демдеглээри миллион-миллион совет кижилерниң улуг байырлалы апарган. Улуг Ленинниң удуртулгазы-биле тиилээн Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюнуң чоокшулап кел чыдары-биле холбаштыр бистиң чурттуң ажылчы чоннары ол үнелиг хүннү онза бедик көдүрлүүшкүннүг демдеглеп турар.

Ажылчын суур Хову-Аксының чурттакчылары В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 107 чыл болганын бүгү совет улус-биле кады байырлыы-биле демдеглээн. Анаа холбаштыр апрель 21-де «Металлург» Культура бажыңынга байырлыг хурал болган. «Тыва кобальт» комбинаттың коллективи бирги кварталдың планнарын бүгү көргүзүглер талазы-биле чедиишкинниг күүсеткеш, республиканың үлетпүр бүдүрүлге черлериниң аразынга социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Хову-Аксының металлургтары, дагжылары, энергетиктери, транспортчулары, ында албан организацияларының төлээлекчилери Культура бажыңынга чыылган. Суур Совединиң күүскомунуң даргазы О. Малютина байырлыг хуралды ажыткан. Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюро составын хүндүлүг президиумга улуг көдүрлүүшкүн-биле соңгаан. Дараазында «Тыва кобальт» комбинаттың партком секретары В. Жестовский делегейниң ажылчы чоннарының баштыңчызы В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 107 чыл болганының дугайында илеткел кылган.

Онгу беш чылдың ийиги чылының бирги кварталының түңнелдерин ёзугаар социалистиг чарышка тиилекчи болганнарның бирээзи — «Тыва кобальт» комбинатка СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тывысыры ол байырлыг хурал-биле кансырлашкан. СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары эш Г. Ч. Ширшин бедик шаңналды коллективтиң төлээлекчилеринге тывыскаш, күш-ажылчы чедиишкиннери дээш чүректиң ханызындан байыр чедирген. Ол бодунуң чугаазында бүгү совет улус, депшилгелиг кижи төрелгетен бо чылын Улуг Октябрьның 60 чылын демдеглээринге белеткенип турарын онзалап айыткан.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары совет улустарның акы-дуңмалышкы найыралдыг өг-бүлезинге социал-экономиктиг улуг хөгжүлделиг боон турар. Тывага Совет эрге-чагырганың чылдарында электроэнергетика, өңнүг металлургия, тудуг материалдарының үлетпүрү, демир болбаазырадылгазы дээн ышкаш бедик хөгжүлделиг адырлар тургустунган. Шаанда хожудаңгай, көшкүн мал ажыл-агыйлыг турган чер амгы үеде калбаа-биле механизастаттынган көдээ ажыл-агыйлыг республика апарган. Тыва улус культура, улус өөредилгези, кадык камгалал талазы-биле база улуг чедиишкиннерлиг. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле чораан, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының ачызында тыва улус социалистиг нация кылдыр хевирлеттиниш, амыдыралын социалистиг эгелерге үндезилеп тургускан.

Республика, ылаңгыя сөөлгү 10—15 чылдарда дыка хөгжээн. Бо үениң дургузунда «Тыва кобальт», «Тыва дагдугу» комбинаттар, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, «Тудуг кезектери» комбинат, эът, дээрбе комбинаттары, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери, социал-культура, амыдырал хандырылга черлери тургустунган. Чүгле төскү беш чылда безин республиканың чаа тудугларынга 400 миллион ажыг рубльди чарыгдаан. Ол ышкаш Тываның ажылчы чоннарының материалдыг дежнели дыка бедээн.

Дараазында эш Г. Ч. Ширшин СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тываның бүдүрүкчү күштерин улам ыңай комплекстиг хөгжүдер хемчеглер дугайында» доктаалы-биле холбаштыр тургустунган улуг сорулгаларга доктааган. Ол доктаал бистиң аныяк республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дугайында СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың үргүлчү сагыш салыышкынының тодаргай херечизи-дир.

Онгу беш чылда улус ажыл-агыйынга хөй миллион рубльди тускайлаан болгаш үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 50—60 хуу улгадыр. Тудуг үлетпүрү, көдээ ажыл-агый улам хөгжүүр болгаш дыка хөй үлетпүр бүдүрүлгелерин, электри дамчыдылга шугумнарын тудар, Кызыл—Абакан аразының чаа оруун кылып доозар, Арадан—Шивилиг аразының оруун тудуп эгелээр. Бо чылдың төнчүзүнде телевидениениң ийиги программазының көргүзүүн эгелээр болгаш чоорту бүгү республика телевидение-биле хаара туттунар.

Бодунуң чугаазының түңнелинде эш Г. Ч. Ширшин онгу беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседир, Улуг Октябрьның 60 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужураажыр дээш социалистиг чарышка улуг-улуг чедиишкиннерлиг болурун чыылганнарга чүректиң ханызындан күзээн.

Комбинат директорунуң оралакчызы В. Федотов, ССРЭ-ниң хүндүлүг металлургу, аппаратчик А. Пугачёв, ВЛКСМ комитединиң секретары В. Кузьмин олар сөс ап, чүве чугаалааш. Төрээн чурттуң экономиказын быжыглаар, совет улустуң чаагай чоруун улам экижидери дээш хүн бүрүде сагыш салып турар СЭКП-ге, ооң эш Л. И. Брежнев баштаан ленинчи Төп Комитединге, Совет чазакка өөрүп четтиришкинин илереткен, моон-даа соңгаар күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алырын бүзүреткеннер.

ЧУРУКТА: СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш Г. Ч. Ширшин «Тыва кобальт» комбинаттың төлээлекчилеринге шилчиир Кызыл тукту тывысып тур.

* * *

Бо чылдың бирги кварталында социалистиг чарыштың өске-даа тиилекчилеринге шаңналдарны база тывыскылаан. СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын: СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, профэвилелдерниң область чөвүлелиниң даргазы Т. Ч. Норбу — Шагаан-Арыг автобүдүрүлге коллективинге; СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, партияның Кызыл хоорай комитединиң бирги секретары В. Б. Добромыслов — Кызылдың үлетпүр бараан садыының коллективинге; СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң даргазы И. А. Ситяев — Туранда районнуң чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының коллективинге; СЭКП обкомунуң тудуг килдизиниң эргелекчизи И. А. Остапец — «Тыва көдээ тудуг» трестиниң 62-ги КМК-зының коллективинге тывыскан.

(Бистиң корр.).

ЛЕНИНИЗМ—БИСТИҢ ҮЕНИҢ РЕВОЛЮСЧУ ТУГУ

(Эгези 1-ги арында).

Октябрьның тиилелгези, капитализмниң нийти кризизиниң ханылааны, социалистиг чурттарның делегейге кады ажылдажылгазының тургустунганы, империализмниң колониалдыг системазының бустунп дүшкени, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң салдарының калбарганы, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, амгы үе-чадада делегей хөгжүлдезиниң бүгү болуушкуннары марксизм-ленинизмни теория-даа кылдыр, арга-метод-даа кылдыр кала-даа ажыглап болуруун база оон дээштиин бадыткап турар. Ол номнал соксаал чокка улам хөгжүвүшаан, аңгы демиселдериниң болгаш революстуг тургузуушкунунуң чалбыыштыг одунга тывылгаш, шылгаттынган чаа-чаа арга-дуржулга болгаш түңнелдер-биле байлакшып турар.

Пролетариаттың аңгы демиселиниң, чаа ниитилелди тургузарының айтырыгларын аңгы-аңгы чурттарның ажылчыннарының дуржулгазын өөренип көрбүшаан, оларның угаан-медерелин, оларның күзел-соруун барымдаалап шиитпирлээринче Ленин кыйгырып турган. Чүс-чүс чылдарның революстуг угаан-бодалдарының берген чүүлдерин, ажылчы чоннарның аңгы демиселдеринге шылгаттынган, революсчуларның амы-тынын берип, маадырлыг демисели-биле, аштырыышкыннарның болгаш тиилелгелерниң өөредиглиг түңнелдери-биле алганы бүгү-ле чүүлдерни Владимир Ильичиниң гениий чаартып, хөгжүткен. Ажылчын аңгының бүгү делегейге революстуг дуржулгазы, антиимпериалистиг демиселдиң дуржулгазы дээрге-ле, чеченчидип чугаалаар чүве болза, ленинизмниң материалдыг үндезини ол-дур.

Социалистиг тургузуушкунунуң оруун баштай изээр болгаш делегей империализминге удур демиселге мурнакчы отряд болур улуг ат-алдарга таваржып, эң улуг бергелерни ажып эрткен бистиң чурттуң ажылчын аңгызы, улузу коммунистер партиязынга удурттунмушаан, делегейниң революстуг дуржулгазының эртине-байлаанга боттарының дыка улуг үлүүн киириштирген. Ол дуржулга, «төөгүге социализмниң чаалап алыышкыны кылдыр кирген болгаш келир үениң делегей революциязы ол дуржулга-биле бодунуң үндезинин салыр апаар» деп Ленин чугаалаан. (Чог. долу чыындызы, 36-гы том, 383-кү арын). Ынчангаш бистиң партиявыс, совет улус кижи төрелгетенниң төөгүзүнде эң баштайгы коммунистиг ниитилелди тургузуп турары бо хүннерде Октябрьның маадырлыг дайынчыларының революстуг чаартынчы чоруун камгалавышаан, улам хөгжүдүп турар.

СЭКП ленинчи чагыгларга шынчы болбушаан, коммунистерниң чаа салгалдарын революстуг чаңчылдарга шынчы болурунуң ёзузунга база ажылчын аңгының нийти, интернационалчы хереэ дээш демиселдиң бедик харыысалгазын медереп-билиринге кижизидип турар. Бүгү-ле марксисчи-ленинчи партияларның ажылын ол улуг кичээнгей-биле, ханы сонуургал-биле хайгаарап, оларның дуржулгазын болгаш чедиишкиннерин өөренип, ажыглап турар.

Марксизм-ленинизмчи, пролетарскы интернационализмниң принциптеринге үндезилээш, тайбыңның болгаш социализмниң улуг-чаагай идеалдары дээш кады демиселге, ак-дуума коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаңгыс эвиниң, эп-сеткил каттыштырылгазын улам быжыглаары дээш бистиң партиявыс чайгылыш чокка туржуп турар. Революстуг дуржулганы болгаш ажылчын аңгының интернационалдыг байлаа болур марксисчи-ленинчи теорияны улам хөгжүдериниң хереэнге боттарының күженишкинин каттыштырары коммунистиг болгаш ажылчын партияларның кады ажылдажылгазының чугула кезээ болур деп, ол санап турар.

Ленинизм — тургузуушкуннуң, келир үеже чүткүлдүң эртеми-дир. Оон тургузукчу характер-байдалы социалистиг революцияның бодунуң чогаадыкчы бүдүжүнге дүгжүп турар. Амыдыралдың чаа хевирин чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнче, принципиалдыг чаа хевириниң ниитилелдиң, хостуг күш-ажылдың ниитилелин тургузарынче масса-чоннуң чүткүлүн Октябрь революциязы оттурупкан. Ленинниң «орус революцияның сорунзазы» деп адааны кол үндезин чүүлү чогум-на ында боор турар. Ленинизм бүгү делегейниң күш-ажылчы массаларының мурнунга демиселдиң кедилиг оруун ажыткан, социалистиг тургузуушкунунуң эртемге үндезилээн программазы-биле чепсеглээн.

Ленинизм — үргүлчү демиселде үзел-бодал-дыр. Ленинизм пролетариаттың аңгы талазы-биле дайзыннарынга өлүмнүг согуну кылып, империализмниң мөлчүкчү тургузуун, буржуаз ниитилелдиң, оон философиязының болгаш моралының хоозун-меге хоразын сойгалап турар. Аңгы талазы-биле тодаргай туруш, партийжи чорук — бистиң үениң революстуг тугу болур ленинизмниң онзаланчак чүүлдериниң бирээзи.

Төөгүнүң шимчедикчи күштериниң болгаш хоойлуларының талазы-биле ленинчи принципиалдыг түңнелдер чайгылыш чок хевээр артканын бөгүн долу үндезиниг чугаалап болур бис. Революстуг демисел, социал депшилге делегей хөгжүлдезиниң перспективаларының дугайында ленинчи түңнелдерни ёзугаар чоруп турар. Чогум-на оон ужурунда ёзулуг революсчулар, империализмге удур демиселчилер, социализм дээш демиселчилер ленинизмге даянып турарлар. Социалистиг революцияның хереэнден өскерилген кижилер, оппортунизмче, буржуазия-биле чөпшээрежилгеже чуглуп барган ындыг кижилер ленинизмден оспаксыраар, ленинизмни ревизиялаарын оралдажыр болгай. Он-он чылдар мурнунда ышкаш, бистиң хүннерде Ленинни, ленинизмни хүндүлеп көөрү ёзулуг революсчу чоруктуң, ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга бердингениниң демдээ боор турар.

Мурнакчы демиселчиниң ролюн чүгле мурнакчы теорияны удуртулга болдурган партия күүседип шыдаар деп улуг Ленин өөреткен. Ленинчи чагыгларны эдербишаан, СЭКП, оон Төп Комитеди амгы делегей хөгжүлдезиниң, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң эң чугула айтырыгларын теория талазы-биле могаг-шылаг чок ажылдап кылып, бистиң революсчу эртемивисти байлакшылын база чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдүп турар. Партияның канчаар-даа аажок улуг чаагай, теоретиктиг үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазы партия съездилериниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының материалдарында, доктаалдарында, өске-даа партийжи документилерде тодаргай илерээшкинин ап турар.

Ленинизм — мөңгеде дириг, үргүлчү хөгжүп, сайзырап турар өөредиг, ол болза, бистиң партияның бүгү революсчу-чаартынчы ажыл-чорудулгазының үндезини боор турар. Ленинизмге, оон күчүлүг чогаадыкчы амыдыралчы ёзузунга шынчы чорук — коммунистерниң политиказының чедиишкиннериниң магадылалы, СЭКП-ның, бүгү ак-дуума партияларның күштүг чорууң эгээртинмес үнер дөзү.

II. САЙЗЫРАНГАЙ СОЦИАЛИЗМНИ ТУРГУСКАНЫ — ПАРТИЯНЫҢ ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫНЫНЫҢ УЛУГ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Эштер! Ленинчи партияның удуртулгазының адаа-биле совет улус коммунистиг идеалдарны, улуг Ленинниң чагыгларын амыдыралга боттандырбышаан, ам алды он чылдар дургузунда кижи төрелгетенниң социал депшилгезиниң мурнуку одуруунда чоруп олурар. СЭКП-ның XXV съездизи бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун болган, оон идеяларында болгаш шиитпирлеринде партияның, улус чоннуң коллективтиг дуржулгазы болгаш коллективтиг угаан-бодалы сиңниккен. Съезд оларның кайгамчык улуг революсчу-чаартыкчы ажыл-чорудулгазының түңнелдерин бүгү талазы-биле хандыр анализтеп көрген, онгу беш чылда база оон ыңай чылдарда бистиң хөгжүлдевистиң үндезин сорулгаларын тодараткан. Ынчаарга оон-биле чергелештир партия, оон Төп Комитеди Совет Эвилелинде сайзырангай социалистиг ниитилелдиң тургустунганын, ук ниитилел болза, чоорту коммунистиг ниитилелче шилчип бар чорууру, оон кол-кол шынарларын Ленин социалистиг тургузуушкунунуң эге чадазында-ла баш бурунгаар айтып көргүскенин барымдаалап турар.

Сайзырангай социализмниң мөзү-шынарларын СЭКП-ның, өске-даа ак-дуума партияларның ажылдап кылып турары марксисчи-ленинчи эртемге улуг чогаадыкчы салыышкын боор турар. Шилчээлгелиг үе-чаданың доозулганының, социалистиг ниитилел харылзааларының бүрүн тиилээниниң соонда сайзырангай социализмниң тургулуушкуну эгелээр, социализм болза чаңгыс дай, бедик организастаттынган социал система боор хөгжүүр дээрзин бис бодувустуң дуржулгавыстан бүзүреп көрген бис. Сайзырангай социализм дээрге, ниитилел депшилгезиниң алзап үр үе негээр, боду тускай онзагай чүүлдерлиг болгаш айтырыгларлыг кезээ-дир. Ук үе-чадада чаа тургузугнуң хөгжүлдези бодунуң социал-экономиктиг болгаш идей-политиктиг үндезиннинге боттанып турар болгаш оон соңгааргы бурунгаарлаашкын ниитилел амыдыралының бүгү талаларының улам деңги хөгжүлдезин негээр.

«Бышкан, сайзырангай социализмниң тургустунганы чурттуң экономиктиг, социал-политика болгаш угаан-бодал хөгжүлдезиниң хөй-хөй сорулгаларын чаа ёзу-биле тургускан деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн. — Бистиң аргаларывыс-даа, ниитилелдиң херегледдери-даа өске апарган. Партияның болгаш чоннуң практиктиг ажыл-чорудулгазының дыка хөй талалары ханызы-биле чаартынып турар. Чугаа болза эң улуг хемчээлдиг херектер дугайында, бүгү ниитилелге болгаш совет кижи бүрүзүнге, совет өг-бүле бүрүзүнге чугула амыдыралчы, нарын херектер дугайында чоруп турар».

XXV съездиниң тодараткан партияның угланыышкыны коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының сорулгаларын дорту-биле шиитпирлээр арганы берип, чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн улам ыңай быжыглаарын, социалистиг ниитилел харылзааларын сайзырангайжыдарын, эртем болгаш культураның, амыдыралдың совет хевириниң хөгжүлдезин, чаа кижини хевирлээрин хандырып турар.

Съездиниң ажылдап кылганы партияның экономиктиг стратегиязы дээрге, амгы байдалдарда социалистиг ажыл-агыйны чорударының ленинчи принциптериниң боттачыышкыны болгаш хөгжүлдези-дир. Ол стратегия үндезин шынарлыг эчис сорулгаларны чедип алырынче угланган, ол сорулгаларның аразында эң чугулазы болза, чоннуң амыдыралының материалдыг база культурлуг деңнелин хажык чок бедидери болур. Ол сорулгаларны боттандырарының оруктарын болгаш аргаларын — ниитилел бүдүрүлгезин деңдески кылдыр шапкын хөгжүдерин, оон ажыктыын бедидерин, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедирин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, улус ажыл-агыйының бүгү-ле звеноларынга ажылдың шынарын бүгү хемчеглер-биле экижидерин съезд бүгү талазы-биле хандыр үндезилеп көргүскен.

«Партияның XXV съездизиниң стратегтиг шугуму СЭКП ТК-ның октябрь (1976 чыл) Пленумунга, маадыр-хоорай Тулага болган профэвилелдериниң XVI съездизинге Леонид Ильич Брежневтиң чугааларында улам ыңайгы тодараттынган болгаш хөгжүлдени алган. Кол онзагай чүүлү болза, ажык болгаш шынар деп кыска болгаш чиге дозуңда илереэн, онгу беш чылдың эң чугула айтырыгларын болгаш онаалдаларын шиитпирлээриниң оруктарын ук чугааларда тодараткан.

Коммунистиг ниитилелди чүгле эң-не мурнакчы, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг үндезинге тургузуп болур деп Ленин өөреткен. Ниитилел бүдүрүлгезиниң өзүлде темпилерин дүргедедирин болгаш чоннуң амыдырал деңнелин бедидерин чүгле ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң интенсивтиг факторларын улам калбаа-биле ажыглап тургаш чедип ап болур ниитилел бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезиниң шак ындыг үе-чадазында чурттап турар бис. Ол чорук бүдүрүлгениң тургузуунга депшилгелиг өскерилгелерни кылырын, эртем-техниктиг депшилгени тодарадып турар адырларны шапкын хөгжүдерин, планнаашкын болгаш эргелеп башкарылганың системазын улам ыңай сайзырангайжыдарын, ажылчы чоннарның өөредилгезин болгаш мергежилин бедидерин, күштерни болгаш акша-хөреңгилерни чугула улус ажыл-агый программаларын күүседиринче мооңнээрин негеп турар.

Партияның XXV съездизиниң идеяларының улам өзүп турар салдарын бистер ниитилел амыдыралының бүгү адырларындан көрүп билип турар бис. Онгу беш чыл чедиишкинниг эгелээн. Бистиң улус ажыл-агыйывыстың хөгжүлдези съездиниң айыткан шиитпирлеринге бүрүн дүүштүр чоруп турар дээрзин онгу беш чылдың бирги чылының түңнелдери херечилеп турар. Эрткен чылын ССРЭ-ниң үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли планда көрдүнген онаалдалардан ашкан.

Онгу беш чылдың баштайгы чылының болгаш база оон соонда эрткен үш айларның дургузунда бистиң чуртувуска 670 миллиард рубль түңнүг үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрген, ол болза дайын соолундагы баштайгы ийи беш чылда бүдүрүп үндүрген продукцияны катай алырга безин дыка хөй боор турар. Совет экономиканың өзүлдезиниң амгы хемчээлдери ындыг-дыр.

Бүдүрүлгениң техниктиг эде дериишкинин калбак фронт-биле чоруп, шынарының дээди хевириниң продукциязын бүдүрүп үндүрери көвүдеп турар. Онгу беш чылдың бирги чылында үлетпүр продукциязының үш муң ажыг чаа, депшилгелиг хевирлерин шиңгээдип алган болгаш калбак хемчээл-биле бүдүрүп эгелээн.

1976 чыл партияның ленинчи аграр политиказының чаа кайгамчык чедиишкиннери-биле демдеглеттинген. Көдээ ажыл-агый ажылдакчылары агаар-бойдустуң нарын байдалдарында бүгү чурттуң идепкейлиг деткимчезинге даянып алгаш, тараа дээш демиселге улуг чедиишкинниг болган. Амдызында мал ажылының продуктулары-биле чонну хандырарында бергелер бар-даа болза, эң-не как халынныг 1975 чылдың уржуктары ажып эрттинип турар.

Юбилейлиг бо чылда чурттуң улус ажыл-агыйы чедиишкинниг хөгжүп олурар. Бирги кварталда үлетпүр продукциязының хемчээли эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге 5,6 хуу өскен. Пландан ажыр бир миллиард чеди чүс муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Көдээниң ажылчылары мал кыштаглаашкынын ниитизи-биле багай эвес эрттирген болгаш часкы хову ажылдарын организастыг чорудуп турар, чер ажылының болгаш мал ажылының ажыктыг чоруун болгаш культуразын бедидерин бүгү тала-биле чедип ап турарлар.

Чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнели чайгылыш чокка бедип турар. Бүдүрүлгечи эвес адырларның 31 миллион ажылдакчыларының ажыл төлевирин бедидер дугайында партияның болгаш чазактың чоокта чаа хүлээп алган доктаалы амыдыралда боттанып турар. Чуртталга тудуунуң улуг программазын чуртта боттандырып турар. Эрткен чылын 11 миллион хире кижи чурттаалга байдалын экижиткен. Совет кижилерниң кадыкшылының камгалалы болгаш амыдырал хандырылгазы экижип олурар. Калбак херегледдиң бараанныарын бүдүрери көвүдээн, оларның шынары экижээн. Моон соңгаарда кылыр чүүлдеривис хөй, ынчангаш биске хензиг-даа бот-даамчыргай чорук турбазы билдингир. Кижиниң чаагай чоруунуң дугайын база оон амыдырал-чуртталгазы улам-на бай-шырак болгаш утка-шынарлыг болзун дээш доктаамал сагыш салыышкынның дугайын совет кижи бүрүзү билип турар дээрзи маргыш чок.

Коммунистиг тургузуушкунга чаа сорулгаларны чедип алырынче угланган партияның ажыл-херектери болгаш пландары массаларның күш-ажылчы энтузиазмын улам күштелдирген.

Социалистиг чарыштың болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинниң авангардында бистиң чуртувустуң найысылалы — Москваның ажылчы чоннары чоруп турарын бис бөгүн ханы сеткил ханыышкын-биле демдеглеп турар бис. Олар ленинградчылар-биле кады онгу беш чылдың онаалдаларын доллур болгаш ажыр күүседир дээш, Улуг Октябрьның 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының эгелекчилери болганнар. «Улам эки ажылдаар, ажыктыг чорукту болгаш шынарны бедидер!» деп лозунгнуг чарышты Россия Федерациязының, Украинаның болгаш Белоруссияның, Казахстанның болгаш Узбекистанның, бүгү эвилелдешкен республикаларның күш-ажылчы коллективтери калбарткан, чарыш ёзулугла бүгү-улусчу болу берген. «Хожудан турарлар чокка ажылдаар!» деп кыйгырыг Ростов областың ажылчы чоннарының инициативазы-биле эгелээн. Кубаньның тараажыларының — эң бедик дүжүттү алыры дээш, Киевтиң малчыннарының — мал ажылының продуктулуг чоруун бедидери дээш эгелээшкиннеринде чурттуң колхозтары болгаш совхозтары киржип турарлар. Ленинниң төрүттүнгениниң хүнүнге болгаш Улуг Октябрьның юбилейинге тураскааткан чаңчыл болган коммунистиг субботник хостуг күш-ажылдың кайгамчык байырлалы болган. Аңаа бистиң чурттуң 140 миллион хамаатызы киришкен.

Совет кижилерниң улам өзүп олурар политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейлиг чоруу — бистиң амгы үевистиң онзагай демдээ. «Кижи бодап четпес канчаар-даа аажок улуг аргаларны тып көөр хөй-хөй дириг күштер массаларда бар» деп, Ленин чугаалап чораан. (Чог. долу чыындызы, т. 37, арын 205—206).

Партия ажылчы чоннарның чогаадыкчы инициативазынга даянмышаан, бистиң коллективчи ниитилел харылзааларывыстың бүгү системазын сайзырангайжыдар талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. Аңгылар чок коммунистиг ниитилел — бистиң эчис сорулгавыс, ону амыдыралга боттандырарынга чогуур байдалды партия чайгылыш чокка тургузуп турар. Бистиң ниитилеливистиң чедип алган социал болгаш интернационалдыг чаңгыс эвиниң дээди чадазы болза, кижилерниң төөгүлүг ниитилешкээ — совет улус болур. Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның бузулбас эвилели улам быжыгып турар. Ажылчын аңгының шиитпирлиг салдары-биле, коммунистер партиязының удуртулгазы-биле аңгы талазы-биле ылгал чиңип, бистиң совет чуртувустуң бүгү ак-дуума нацияларының болгаш улус чоннарының чечектелиишкини болгаш улам чоокшулажылгазы боор турар, хоорай болгаш көдээниң аразында, күш-ажыл болгаш угаан ажылының ажылдакчыларының аразында ылгал чиңип бар чыдар, ниитилелдиң социал талазы-биле долу чаңгыс аай чоруунуң өзүмнерин тыптып кээп турар.

Коммунистиг тургузуушкунуң чорудулгазында чоннуң угаан-бодал күштери улам-на долузу-биле ажыттынып турар. Сөөлгү чылдар эртемниң болгаш өөредилгениң онза шапкын хөгжүлдези-биле характерлеттинип турар. Ол чүүлдер бүдүрүлге-биле, коммунистиг тургузуушкунуң практиказы-биле харылзааларын улам-на быжыглавышаан, ниитилел хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгазынга өзүп турар салдарны чедирип турар. Партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин күүседипшаан, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы, дээди школа, бүгү-ле эртем албан черлери бүдүрүкчү күштерни улам ыңай көдүрериниң, шинчилелдерниң ажыктыын база шынарын бедидериниң чаа оруктарын болгаш аргаларын ажыдарынга, эртем-техниктиг, социал болгаш угаан-бодал депшилгезиниң айтырыгларын комплекстиг өөренип көөрүнге база шиитпирлээринге күженишкиннерин мооңнеп турар. Бүгү-нийти ортумак өөредилгеже шилчилге эң чугула социал чаалап алыышкын болган.

Социалистиг реализмниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң чедиишкиннеринге, оларның утка-шынарының, жанрларының база стильдериниң, чогаадыкчы бот-онзагай чоруктарының байлакшылының болгаш янзы-бүрүзүнүң өзүп турарынга совет улус чоргаарланып турар. Хөй национальдыг совет культураның мастерлери — кезээде партия-биле, кезээде чон-биле кады, оларның чогаадыкчы чедиишкиннериниң үндезиннериниң үндезини чогум-на ында.

Эштер! Бистиң өндүр улуг чаалап алыышкынывыс болза коммунистиг бүзүрелди болгаш канчаар-даа аажок улуг амыдыралчы энергияны, бедик культураны, билиглерни болгаш оларны ажыглап билир мергежилди бодунда ам сиңирип алган совет кижи болур деп СЭКП-ның XXV съездизи демдеглээн. Совет кижи — ёзулуг патриот болгаш интернационалист. Ол бодунуң эрес-шудургу күш-ажылы-биле социалистиг Ада-чуртунуң күчү-шыдалын быжыглап турар, ол бодунуң бүзүрелдерин, чоннуң эрге-ажыктарын камгалап билир, ол серемчилелдиг болгаш буржуаз идеологияның илерээшкиннеринге эптеш чок. Ол шынарларга кижизидери, ниитиин-биле идеология ажылы партияның кичээнгейиниң төвүнде доктаамал туруп турар. Массалыг информацияның болгаш пропаганданың, политиктиг бас агитацияның чепсектерин хөгжүдер дугайында, чогаадыкчы аныяктар-биле ажыл дугайында СЭКП Төп Комитединиң сөөлгү үеде хүлээп алганы элээн каш шиитпирлер ол дугайын база катап херечилеп турар. Ажылчы чоннарның идей-политиктиг, күш-ажыл болгаш аажы-чаң кижизидилгезин чаңгыс аай кылдыр көөр комплекстиг арга партия организацияларының идеологтуг ажыл-чорудулгазында улам-на калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Коммунистиг тургузуушкунуң амгы үе-чадазының негелделеринге база сорулгаларынга дүүштүр бистиң нийти улусчу күрүневис улам-на быжыгып база сайзырангайжып, социалистиг демократия хөгжүп, Советтерниң, профэвилелдерниң, комсомолдуң болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының ажыл-чорудулгазы улам-на идепкейжип турар. Бистиң чуртувуста ажылчы чоннарның массалыг каттыжылышкыннары кайы хире улуг политиктиг үлүг-хуузу болгаш салдарны эдилеп турарын профэвилелдериниң чоокта чаа болуп эрткен XVI съездизи тодаргай көргүскен. Чурттуң ниитилел амыдыралының эң чугула айтырыгларын бисте ажылчы чоннарның эң калбак болгаш шуут киржилгези-биле чугаалажып көрүп база шиитпирлеп турар.

Социалистиг демократия — коммунистиг тургузуушкунуң күчүлүг шимчедикчи күжү. Оон өндүр улуг артык күштүг чоруктарының үнер дөзү чүдел дээрге төөгүге бир-ле дугаарында эрге-чагырганы болгаш эргелеп башкарарын ажылчы чоннарның боттарының боттандырып турарында болур. Социализм үезинде ёзулуг демократизмниң принциптери ниитилелдиң база кижиниң амыдыралының бүгү-ле талаларынга, оон иштинде күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң талазынга нептерей турар. Чогум-на эрге-чагырганың характерин болгаш өнчүнүң характерин үндезини-биле чаарткан чорук, Ленинниң баш бурунгаар көргени ышкаш, ол дугайын хөй-хөй буржуаз конституцияларның база буржуаз пропаганданың өжегээр ыыттаваан турары ындыг үндезин эргелерни база хосталгаларны ажылчы чоннарга херек кырынга магадылаарының аргазын берген. Чугаа болза, чижээ, дарлалдан хостуг болуруунуң болгаш күш-ажылга хандыртынар эргениң; кадыкшылын камгалаар, социал хандырылганың бүгү хевирлериң алыр эргениң; эртем-билигни халас чедип алыр эргениң болгаш харын-даа хүлээлгениң дугайында болуп турар. Капитал чурттарының ажылчы чоннарының чедип алыр дээш чүс-чүс чылдарда демисежип турары ол болгаш өске-даа херек кырында боттуг эргелер база хосталгалар бисте бүгү-ниитиниң ажыглалы болуп турар.

Социализмниң демократиязы чоннуң эрге-ажыктарынга болгаш социалистиг эрге-чурумга хамаарыштыр казармачы-бюрократтыг хоорум-чурум-биле-даа, анархистиг бот меңнир чорук-биле-даа эптешпес. Ёзулуг демократия — ол дээрге бүгү-ле хамаатыларның боттарының Конституцияда айыткан эргелерин херек кырынга боттандырарынга эң улуг магадылалдарны тургузары болгаш оон-биле кады хамаатының бедик медерелдиин, сагылга-чурумнуу болгаш бодунуң ажыл-хереэ, аажы-чаңы дээш нийти-ниитиниң эрге-ажыктарын сагыыры дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгалыы-дыр. Ол айтырыгларны Ленин ынчаар тургузуп турган. Бистиң партиявыс болгаш Совет күрүне ол айтырыгларны чогум-на ынчаар көрүп турар.

Эштер! Ленинниң өөредиин амыдыралга боттандырар талазы-биле СЭКП-ның политиктиг, идея-теоретиктиг болгаш организакчы ажыл-чорудулгазының чедиишкиннериниң кайы хире өндүр улуу экономикада, чоннуң социал болгаш угаан-бодал амыдыралында чедип алдынган бедиктерден тодаргай көстүп турар. Улуг ленинчи партия бистиң чонувусту Советтер чуртунуң хөгжүлдезиниң алды он чылының дургузунда оон үлүг-хуузунга таварышып турган бүгү-ле кадыг-дошкун шылгалдаларны таварты алдарлыы-биле эштеп келген. Хамааты дайынны болгаш даштыкының интервенциязын, аштыы болгаш үрелиишкиннерни, герман фашизмниң дээрбечи агрессиязын — ол бүгүнү таварты коммунистерниң партиязынга удурттурган совет кижилер эрес-маадырлыы-биле эрткен. Эрткен болгаш тиилеп үнген. Эрткен болгаш төөгүде эң-не буянныг ниитилелди — сайзырангай социализмниң ниитилелин тургускан, социалистиг индустриализация, көдээ ажыл-агыйның коллективизациязы, ленинчи культура революциязы дээн ышкаш ындыг өндүр улуг тургузукчу сорулгаларны шиитпирлээни оон үе-чадалары болган.

Ниитилел чорудулгаларынга медерелдиг салдар чедириниң кавызы улам-на улуу-биле калбарып, экономиктиг, социал болгаш идеологтуг сорулгаларның хемчээлдери база нарыны өзүп турар амгы үениң байдалдарынга бистиң ниитилеливистиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү болур Коммунистиг партияның ролю улам-на улуу-биле өзүп турар.

Бистиң бүгү чедиишкиннеривис — СЭКП-ның эртемге үндезилеттинген политиказының, ниитилел хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар чүүлдерин, херегледдерин болгаш аргаларын бүгү талалыг барымдаалап, ол ниитилелдиң бүгү аңгыларының болгаш социал бөлүктериниң, бүгү нацияларының болгаш улус чоннарының, бүгү сагалгакчыларының эрге-ажыктарын илергейлеп турар политиканың түңнели-дир. Шиитпирлеттинмээн айтырыгларны партия көрүп турар болгаш оларны шиитпирлээринче ажылчы чоннарны идепкейлиг мобилизастап турар. Чоннуң эрге-ажыктарындан өске эрге-ажыктар партияда чок дээрзин совет кижилер быжыы-биле билир. Ынчангаш оларны бодунар-ла аргазы-биле улам долу боттандырары СЭКП-ның ажыл-чорудулгазының дээди утказы болур.

Сайзырангай социализмниң байдалдарында ол бүгү улустуң партиязы болу берип, 16 миллион коммунистерни каттыштырган. СЭКП эң-не мурнакчы болгаш чайгылыш чок революсчу аңгы болур ажылчын аңгының төөгүлүг алыс сорулгаларын боттандырарынга бодунуң аргаларын дыка калбарткан, чүге дээрге партия болза, бүгү совет кижилерниң эрге-ажыктарының болгаш үзел-бодалдарының нийти чорууңга, бистиң ниитилеливистиң күчүлүг экономиктиг болгаш угаан-бодал күчүзүнге даянып турар.

СЭКП-ның XXV съездизиниң шиитпирлеринге үндезилээш, партия организацияларының структуразын улам сайзырангайжыдар, экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге, кижилерни кижизидеринге партийжи удуртулганың деңнелин бедидер, массаларның ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды экижидер талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар.

Партияның бүгү ажыл-чорудулгазында ажылдың ёзулуг ленинчи стили, чогаадыкчы эртемге үндезилеттинген стиль, бедик идейлиг, ажыл-херекчи чорукту база кандыг-даа субъективизмни болгаш бот-оожургалды болдурбайн, бюрократизмниң болгаш ёзу барымдаалаар чоруктуң кандыг-даа илерээшкиннеринге удурланыштыр туржуп турар компетентилиг болур чорукту алызындан тудуп турган стиль сиңниккен.

Бистиң өндүр улуг, мерген угаанныг болгаш коргуш чок ленинчи партиявыска совет кижилер дүрүм ёзугаар чоргаарланып, олар партияга кызыгаар чок бүзүреп, оон политиказын чаңгыс эп-сеткилдиг болгаш бүрүн деткип турар.

СЭКП-ның XXV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге харыы кылдыр олар төрээн Коммунистиг партиязын, оон ленинчи Төп Комитедин, эш Л. И. Брежнев баштаан ТК-ның Политбюрозун долгандыр улам-на сырый каттыжып турар. Өндүр улуг ленинчи херектиң могаг чок үргүлчүлекчизи Леонид Ильич бодунуң бүгү күжүн, аажок улуг талантызын коммунизмниң тиилелгези дээш, бүгү делегейге тайбың дээш демиселге берип турар. Оон янзы-бүрү талалыг болгаш үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазы партияга, чонга, Ада-чуртка эрес-шудургу бараан болуруунуң үлегер-чижээ болуп турар. Ол бүгү чүүлдери-биле Леонид Ильич бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарының ханы хүндүткелин болгаш ынакшылын, оран кырында бүгү-ле ак сеткилдиг кижилерниң аразында өндүр бедик алдарны чедип алган.

III. ЛЕНИННИҢ ӨӨРЕДИИ БОЛГАШ ДЕЛЕГЕЙНИҢ АМГЫ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

Эштер! Бистиң планетавыска ниитилел депшилгезиниң күчүлүг дүргедедикчизи болу берген ленинизмниң кайгамчык улуг революсчу-чаартынчы күжү амгы үе-чаданың диңмиттиг болуушкуннарындан улам ханы илергейлеттинип турар. Ленинчи идеяларның, херек кырында боттуг социализм теориязының болгаш практиказының чаагай салдарын кандыг-ла бир хевирге көрбээн болгу дег ындыг чурт азы улус бөгүн чок.

Ленинчи оттүр көрүүшкүннүң гениалдыы делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының хөгжүлдезинде улам долу илергейлеттинип турар. Социалистиг нацияларның кады ажылдажылгазының ленинчи идеяларын ам ак-дуума партиялар болгаш күрүнелер херек кырында боттандырып турар. Олар экономиканың эң чугула талаларынга боттарының күженишкиннерин аайлаштырып болгаш каттыштырып, политиктиг болгаш идеологтуг кады ажылдажылганы хөгжүдүп турар. Социалистиг интернационализмниң, дең эргениң болгаш тускай хамаарышпас чорукту хүндүлээриниң принциптеринге үндезилеттинген ол бүгү талалыг демниг хөделиишкин социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунга чурт бүрүзүнүң материалдыг болгаш угаан-бодал аргаларын хөй катап улгаттырып турар.

Хостуг улустарның соруктуг ажыл-ижи, чаа тургузугнуң социал-экономиктиг артык күштеринге улам көвүдээн оларның кады ажылдажылгазы болгаш дузалажылгазы экономиказын дүрген хөгжүдерин хандырар, эртемниң болгаш техниканың бүгү талалыг депшилгезин, культураның чечектелиишкинин чедип алыр арганы социалистиг дем каттыштырылга чурттарынга берип турар. Тайбың социализмниң тургузукчу аргалары социалистиг экономиктиг интеграциязындан чырыткыландыр илергейлеттинип турар. Капитализмде турар кризистерни социалистиг чурттар билбес, олар бурунгаар шапкын болгаш бүзүрелдиг бар чорууп.

Социалистиг чурттарның бүгү талалыг чоокшулажылгазы оларның делегей аренада дүтүрүүшкүннүг ажыл-чорудулгазындан, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселинден база илергейлеттинип турар. Бистиң Төрээн чуртувустуң, бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының делегейде туруштары болгаш салдары кажан-даа мындыг быжыг турбаан!

Социал-экономиктиг тургузуунуң ниитилешкээ-биле, эрге-ажыктарының, үзел-бодалдарының болгаш алыс сорулгаларының ниитилешкээ-биле, тайбың, демократия болгаш социализм хереэнге хандыкшылдыы-биле каттышкан ак-дуумалышкы улустарның күчүлүг эвилели өзүп болгаш быжыгып турарын дээш бүгү-ле күженишкиннеривисти моон соңгаар-даа салыр бис.

Ленинниң баш удур көргени ышкаш кылдыр, боттуг социализмни быжыглаары, бүгү делегейде революстуг болуушкуннарның өзүлдезин база ханылаашкынын-биле сырый холбаалыг. Империализмге болгаш реакцияга удур, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демисел сөөлгү чылдарда чаа шылгарангай чедиишкиннер-биле демдеглеттинген. Ол дээрге, индий-кыдат улустарының империалистиг агрессорларны ашкан төөгүлүг тиилелгези, маадырлыг Вьетнамның катап каттышканы болур. Ол дээрге, Африкада национал-хосталгалыг шимчээшкинниң улам ыңайгы калбарыышкыны, Анголаның, Мозамбиктиң болгаш шаандагы өске-даа португал колониаларның улустарының тиилелгези-дир. Ол дээрге колониализмден хосталган күрүнелерниң, кайа-даа каттыжылбастар шимчээшкининиң делегей политиказынга депшилгелиг ролюнуң улам-на өзүлдези, социалистиг угланыышкынның оруун шилип алган чурттарда революсчу-демократтыг партияларның быжыгыышкыны-дыр. Ол дээрге империализмниң шиңээлеринде ажылчын болгаш нийти-демократтыг шимчээшкинниң улам өзүлделиг көдүрлүүшкүнү. Европада фашистиг сөөлгү ёзу-чурумнарның дүжүлдериниң дүшкүлээни-дир.

Пролетарскы интернационализмниң принциптерин удуртулга болдургаш, Совет Эвилели социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле кады бодунуң бүгү талалыг дузаламчызы, бодунуң эп-сеткил каттыштырылгазы-биле улустарның хосталгалыг демиселинге идепкейлиг деткимчени көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турарын, амгы үениң бүгү революсчу күштериниң шынчы эвилелчизи болуп турарын чаагай сеткил ханыышкын-биле чугаалап болур бис. Тайбың, демократия болгаш социал депшилге хереэниң чаа-чаа чедиишкиннери антиимпериалистиг фронтузунуң бүгү отрядтарының ак-дуумалышкы эп-сеткил каттыштырылгазының дээштиин чырыткылаадыр көргүзүп турар.

Ынчалдажок Кыдаттың сурагдыг туружу антиимпериалистиг демиселге болгаш тайбыңның хереэнге шуут каража чедирип турарын, сөөлгү үеде ол турушка кандыг-даа өскерлиишкиннер болбааның демдеглевейн барып болбас. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чидиглендирер дээр оралдажыышкыннар болгаш эң реакцыыг күштер-биле блоктажыр чорук Пекинде үргүлчүлеп, антисоветчи пропаганданы үргүлдүрүп турар. Ындыг политика бүгү улустарның үндезин эрге-ажыктарынга, бирги ээлчегде, кыдат улустуң бодунуң эрге-ажыктарынга тодаргай-ла удурланыышкак болур-дур.

Кыдатка хамаарыштыр бистиң шугумувус эки билдингир. Ол шугум партияның XXV съездизинге иле тодаргайлаттынган болгаш ону амыдыралга чайгылыш чок чорудар бис.

Эштер! Ленинниң социал депшилгеге киирген канчаар-даа аажок улуг салыышкыны болза, амгы үениң чугула политиктиг күштерин — делегейниң коммунистиг шимчээшкинин хевирлеп тургузар талазы-биле оон могаг-шылаг чок ажыл-чорудулгазы болур. Социализмни болгаш коммунизмни тургузарынга марксисчи-ленинчи башкарыкчы партияларның чаа улуг чедиишкиннериниң дугайын бүзүрелдиг-биле чугаалап болур бис. Социализмниң туруштары быжыгып турар үеде, делегейде чавырлыышкын болгаш буржуаз тургузугнуң кризизи ханылап турар үеде чамдык капиталистиг чурттарның коммунистери боттарының туруштарын боттуу-биле калбартып шыдаан. Неоколониализмге болгаш иштики реакцияга удур берге демиселге хөгжүп турар аныяк күрүнелерниң коммунистиг партиялары быжыгып турар.

Монополистиг капиталдың политиктиг туруштары кошкап баксыраан тудум-на, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның салдары улгаткан тудум-на, коммунизмниң дайзыннарының антиимпериалистиг күштерни башкаландырарынче, коммунистиг шимчээшкинниң аңгылап база сандарадырынче угланган ажыл-чорудулгазы улам чидиг болгаш кажар апаар чыдарын эскербейн баар болза хоржок ийик. СЭКП ак-дуума партиялар-биле кады делегейниң коммунистериниң чаңгыс эвин кошкадыр дээн кандыг-даа оралдажыышкыннарга капиталистиг болгаш социалистиг чурттарның компартияларының бот-бодунга удур тургузар дээн оралдажыышкыннарга удур чайгылыш чок туржуп турар. Интернационалисчи принциптерге бодунуң шынчызын бадыткаан Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Берлин конференциязының идеялары болгаш түңнелдери коммунистиг шимчээшкинниң сырый каттыжылышкыны дээш демиселге улуг ужур-дузалыг боор турар.

Коммунистиг хүрээлелдиң сырый каттыжылышкыны дээш, ак-дуума партияларның эки тура, дең эргелиг кады ажылдажылышкыны дээш, кижи төрелгетенниң чырыткылыг келир үези дээш, демиселге демократтыг, депшилгелиг бүгү күштерниң хөделиишкиннериниң чаңгыс эви дээш СЭКП моон соңгаар-даа шиитпирлиг-биле туржур. Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң көдүрген пролетарскы интернационализмниң тугу бистиң тиилелгелиг тугувус болган болгаш болур-даа!

СЭКП-ның даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазынга социал депшилге дээш демиселдиң болгаш улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш демиселдиң ленинизмге ханы тудуш каттыжышкыны чайгылыш чок илергейлеттинип турар. Дайынгарның империалистиг политиказы болза «нийти ниитилелдиң догуннарының ук байдалдарын саадарадырынга» чедирип кээр дээрзин Ленин эртемге үндезилеп көргүскен. (Чогаалдарының долу чыындызы. Т. 36, арын 396). Ленинниң бо кичээндирии бистиң үевисте база-ла онза улуг ужур-дузалыг апарган. Күрүнелер аразынга тайбың харылзааларны хандырары, оларның аразынга дайын үскүлежиишкиннерин болдурбазы бүгү улустарның эң чугула эрге-ажыктарынга дүгжүп турар. Милитаризмниң болгаш реакцияның күштеринге удур депшилгелиг күштерниң чүгле шиитпирлиг демисели-биле тайбыңны хандырып болгаш турар дээрзиниң дугайында ленинчи чүүлдү амыдырал оон-биле кады хүн бүрү бадыткап турар.

(Уламчылыы 3-кү арында).

ЛЕНИНИЗМ—БИСТИҢ ҮЕНИҢ РЕВОЛЮСЧУ ТУГУ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

Эш Леонид Ильич Брежнев баштаан СЭКП Төп Комитеди, ТК-ның Политбюрозу тайбыңны быжыглаар талазы-биле, янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи принциптерин амыдыралга боттандырар талазы-биле кайгамчык улуг ажылдарны чорудуп турар. Совет Эвилелиниң, социалистиг дем каттыштырылганың өске-даа чурттарының, тайбыңга ынакшылдыг, чүвени боттуг ёзу-биле угаан-бодаар бүгү күштериниң кужениишкиннериниң түңнелинде «соок дайынның» чавырылдырыышкынче эргилде чедип алдынган делегей дайынның айыылы чайлаттынган. Тайбың хереө быжыг болгаш идегелдиг апарган. Айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле ниити Европа чөвүлел хуралының чедиишкини, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптерин улам калбаа-биле бадыткааны —янзы-бүрү социал тургузутлуг күрүнелерниң талазындан бот-бодунуң билчир болгаш дугуржулгаже чүткүлдүг болганының ачызында бүгү-ниити тайбынны хандырар херекке хөй-хөй чүүлдерниң чедип алдынганы маргыш чок херечилеп турар.

Бистиң партиявыс болгаш Совет чазак бо оруктап чайгылыш чок бурунгаарлаар дээш. СЭКП-ниң XXV съездизиниң хүлээп алганы тайбың болгаш делегейге кады ажылдажылга дээш, улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш улам ыңайгы демиселдиң программазын боттандырар дээш чүткүлдүг демисежип турар. Делегей социализми даштыкы политиктиг инициативаны бодунуң холдарында идегелдиг тудуп турар. Амгы үениң делегей политиказының эң улуг айтырыгларының талазы-биле, тайбынны быжыглаар дээш, чепсеглениишкинни эдере бүдүрерин доктаадыр дээш демиселдиң кол айтырыгларының талазы-биле херек кырында Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар боттуг саналдарны киирген дизе хөөредиишкин болбас ийик.

Профэвилелдерниң XVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаазы делегейге улуг сонуурганы болдурган, ында чепсеглениишкиннерни кызыгаарлаарынче, чепсеглениишкинни дужүреринче, Чоокку Чөөн чүкке чөптүг, тайбың таарыштырылганы чедип алырынче, тайбынны быжыглаарынче болгаш Европаның база бүгү делегейниң улустарының кады ажылдажылгазын хөгжүдеринче угланган чаа чугула инициативаны айыткан. Тайбынны ёзулуг быжыг болгаш бузулбас болдурар, чавырылдырыышкынчы универсалдыг болгаш дедир ээлбес чорудуушкун кылдыр хуулдурарын чедип алыр, оон күрүнелер аразында тайбың кады ажылдажылгага доктаамал, үре-түңнелдиг система кылдыр шилчирин хандырар талазы-биле амгы үениң кардиналдыг айтырыышга тоогулуг бедик харысалганың чижээн чогум-на Совет Эвилели, СЭКП, оон Төп Комитеди көргүзүп турарын делегейниң дипшилгелиг хөй-ниитизи чаңгыс үн-биле демдеглээн.

Бо сорулгаларны чедип алырынче орук ындыг-ла бөдүүн болгаш чиик эвес деп чүве билдингир. Чавырылдырыышкынның дайзыннары делегей байдалын база катап чидиглендирер, күрүнелер аразында, чүнүң-даа мурнунда Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының аразында харылзааларны нарыыдадыр талазы-биле оралдажыышкыннарындан ойталаваннар. Боттарының чогаадып алганы «совет айыылга» сылдаглап алгаш, олар чепсеглениишкиннерни, оон иштинде стратегтиг чепсеглениишкиннерни кызырар талазы-биле шиитпирлээр өйү келген хемчеглерни боттандырарынга шаптык кадарынче чүткүп турарлар. Чавырылдырыышкынның дайзыннары чепсеглениишкинни эдере бүдүреринче бар шаа-биле чүткүп турарлар.

Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыштырылганың өске-даа чурттары реакцияның болгаш агрессияның күштериниң чимээниишкиннеринге шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бербишаан, делегей байдалын улам ыңай чогумчалыг болдурарынче, бүгү-ниити тайбынны хандырарынче угланыышкынны чайгылыш чок тудуп турар. АКШ-биле харылзааларга бистиң угланыышкынывыс база ындыг. Моон мурнуунда чылдарда бо харылзааларга чогумчалыг бурунгаарлаашкыннар болганы билдингир болгай. Ынчалза-даа бо чылын ол чүүлде тодаргай доктаашкын болу берген, ында бистиң буруувус чок. АКШ-тың күрүне секретары-биле чоокта чаа Москвага кылган чугаалажыышкыннар чүнү көргүскенил дизе, стратегтиг чепсеглениишкиннерни кызыгаарлаары чижектиг ындыг чугула айтырыгга америк тала чаңгыс талалыг саналды киирген, ол дээрге Совет Эвилелиниң айыыл чок чоруунга каражалыг болурунче, Каттышкан Штаттарның артык күштүг болурунче угланган болгай. Бо дээрге 1974 чылда Владивостокка чедип алдынган дугуржулганы хажыдып турары ол-дур. Ындыг, боттуг эвес, шуут дорт чүтаалап каалы, америк таланың чайгылчак угланыышкынының түңнелинде бо чугула херекке дешпилге ам дээрезинде чедип алдынмааны билдингир-дир.

Совет Эвилели бодунуң талазындан ам күштүг боор турар дугуржулгаларның болгаш мурнунда чедип алдынган дугуржуушкуннарның баазазынга үндезилээш, оон иштинде чүнүң-даа мурнунда—чепсеглениишкиннерни кызыгаарлаар болгаш чепсекти дужүрер талазы-биле бот-бодунга тааржыр шиитпирлерни кызымак дилеп-тывары уламчылаар бодалдыг. Бо талазы-биле улам ыңайгы дешпилге-даа, совет-америк харылзааларда ниити байдал-даа политиктиг боттуг чүүлдү негеп турар. ССРЭ болгаш АКШ-тың аразында боттуг харылзаалар чүгле деӊ эргеге болгаш талаларның айыыл чок чоруунуң чаңгыс аай болурунга, бот-бодунуң иштики херектеринче холгаарлашпазының принциптерин шыңгыы сагыырынга үндезилеттинип тургустунар ужурлуг. Бистиң америк партнёрларывыстың талазындан боттуу-биле, харысалгалыы-биле көөр болза, ол чугаалажыышкыннар ийи чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга, бүгү-ниити тайбынны быжыглаарының эрге-ажыктарынга боттуг түңнелдерни берип болур болгаш бээр-даа ужурлуг.

Эштер! Советтер чурту ам үжен ажыг чылдарның дургузунда тайбың байдалдарынга чурттап база ажылдап турар-дыр. Ол болза, СЭКП-ниң, Совет күрүнениң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказының канчаар-даа аажок улуг чедиишкини-дир. Чаа дайынның айыылын узуткаары-биле болгаш тайбынны быжыглаары-биле бистен хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни моон соңгаар-даа кылыр бис. Ооң-биле кады өске социал тургузутлуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаарының ленинчи политиказын чорутпушаан, бистер ССРЭ-ниң болгаш ооң эвилелчилериниң айыыл чок чоруунуң дугайында доктаамал сагыш салыышкынның илередип турар бис. Бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалы тиилеттирбес. ССРЭ-ниң маадырлыг Чепсектиг Күштери совет улустуң тайбың күш-ажылын ынанныштыг камгалап турар!

Күштерниң амгы үедеги деӊзигүүрүнге империализм социализмге удур демиселге бодунуң эчис сорулгаларын дайын аргазы-биле чедип алыр деп кордап шыдавас. Ынчангаш реакцияның күштери, чавырлыышкынның удурланыкчылары коступ көрбээн идепкейлиг чорууң идеология талазында көргүзүп турар. Олар хоралакчы пропагандистиг кампанияларны организастаарынче кужениишкиннерин мөөңнең, социалистиг күрүнелерге удур идеология хоралаашкыннарын дүрүмчүдеринче, социализмни бүгү аргалар-биле бактаарынче, оон үлегер-чижээниң болгаш идеалдарының хандырыкчы күжүн эвээштедиринче чүткүп турар.

Ынчалзажок эрги делегейниң идеологтары кижилерниң медерелин сандарадырын чежемейнин-даа күзеп тураа, бистиң революстуг идеологиявыс тоогулуг шавар халдаашкында туруп турар. Марксизм-ленинизмниң өндүр улуг идеялары тиилеттирбес. Ол идеялар бүгү-ле диптерде, бүгү-ле чурттарда тарап нептерeп, медерелдиг тоогулуг чогаадылгаже улусмассаларны кыйгырып турар. Ынчаарга мында херектиң ужуру болза, удурланыкчыларның нүгүл-меге-биле биске онаарын оралдажып турары кандыг-бир меге-хоозун «революция экспорттаарында», «периг-политиктиг экспансияда» эвес. Бистиң идеологиявыстың сорук киирикчи күжүнүң үнер дөзү чүдел дээрге, ажылчы чоннарның аң-не ханы тура-соруун илергейлеп, кижи төрелгетенниң мурнуунда туруп турар амыдыралчы айтырыгларын шиитпирлээриниң оруктарын айтып турар ёзулуг-ла эртемниг теориязга ооң даянып турарында. Кижини кижи дарлаар чорукту, национал молчүгделди болгаш соок-язы ылгал дорамчылаарын бүрүнү-биле туюлунга чедир узуткаары, улустарның аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга, кижилерниң материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин улуу-биле хандырар сорулгаларга эртемни база техниканы, бүгү-ле курлавырларны угаазылалдыг болгаш план ёзугаар ажыглаары, демократияны чечектелдирери аңгы талазы-биле ылгалдарны ажып эртери, кижиниң бүгү талалыг болгаш деңге кылдыр хөгжүлдери—делегейге коммунистерниң саналдап турар бүзүреңдиг перспективазы ындыг.

Ол ханы гуманистиг программага буржуаз идеологтар чүнү удурланыштыр салып болурул? Капитализм бодунуң экономиктиг өзүлдезин түр үеде дүргедедип турган 50 чылдарның төнчүзүнде база 60 чылдарның эгезинде «индустриалдыг» болгаш «хереглел» ниитилели дээр нептереңгей апарган апологеттиг концепцияларның авторлары капитализмниң айтырыгларын эртем-техниктиг дешпилге чайгаар-ла шиитпирлентер дээр янзылыг кылдыр бар шаа-биле бүзүредип турганнар. Сөөлгү чылдарда капитализм чаа кризиске хаара туттурган. Сөөлгү дөртен чылдарның дургузунда бүдүрүлгениң эң-не ханы кудулап бадыышкыны болгаш ооң соонда үр үеде чаңгыс черге тап-тап туруп бергени, хөй-хөй миллион ажылчы чоннарны хаара туткан хоочураан ажыл чокталыышкынының үргүлчүлевишаан турар өзүлдези, акшаның соксаал чок үне чокталыышкыны, акша кризизи, долгандыр турар бойдус чүүлдериниң айыылдыг хирлениишкини, хээли-садыызын алыр чоруктар болгаш политиктиг маргылдаалар —бо бүгү чүүлдер ниитилелдиң удурланыышкынының күштелиринге, капиталистиг ёзу-чурумнарга массалыг-биле хөөн калыр чорукка чедирип турар. Бо байдалдарның үезинде буржуазияның идеологтары капитализмниң ойлук чок чорукторын, бүгүнү хаара тудуп турар өйү келген айтырыгларны ооң шиитпирлээр шинээ чогуп кижи төрелгетенниң хөгжүлдезиниң бүгү-ле көрүп болур перспективазынче херек кырында шилчиттинишаан, ону уштунуп үнер арга чок, баш мунгаш чорук кылдыр көргүзүп турар.

Ол ундаргай чулчуруушкуннар бойлап дужуп турар аңгының социал идегел чок чоруун илергейлеп, капитализмниң төөгү талазы-биле буураанының херечилериниң бирээзи болуп турар. Ынчалзажок ол чулчуруушкуннарда тодаргай политиктиг кажарлаашкын база бар болуп турар. Буржуаз идеологтар кижилерни келир үе дүмбей караңгы болур деп коргутпушаан, ниитилелдиң социал чаартылгазы болдунуп болур дээрзинге бүзүрелди узуткаарын, революстуг демиселди хөй-хоозун чүүл кылдыр көргүзерин оралдажып турар. Амгы үениң империалистиг буржуазиязының идеалы—ол дээрге каш борбак дарлакчылар биле дарлаткан хөй миллион массаларның аразында ылгалды мөңгежидип болур ындыг делегей ёзу-чуруму-дур.

Социализмниң болгаш капитализмниң фундаменталдыг үнелиг чүүлдерин деңнештир салып көөрүнден чайлаар, идеяларның демиселин «психологтуг дайын»-биле, күрүнелер аразының чогумчалыг харылзааларынга, чавырлыышкынның ёзузунга дүүшпес хоралакчы ажыл-чорудулга-биле солуур дээн бистиң аңгы талазы-биле удурланыкчыларывыстың чүткүлү империализмниң угаан-бодал талазы-биле ядарангай чоруундан, ооң идеологиязының болгаш моралының кризизинден, улустарны сорук киирикчи идеяларны ооң илип үндүрүп шыдаар шинээ чогундан болуп турар.

«Социалистиг чурттарда кижиниң эргелерин хажыдып турар» дээр сылдаг-биле Барыын чүкте калбартып чорудуп турар өнчүк-чөңгээлиг шуугаазынның кампанияның организакчылары чогум-на ынчаар чулчуруп турар. Ол үеде херек бистиң иштики амыдыралывыска шуут холгаарлаар дээш оралдажыышкыннарга чедип, кандыг-ла-бир «иштики оппозиция» кылдыр көргүзерин буржуаз пропаганданың бар шаа-биле оралдажып турары ийи-чаңгыс ырбакчыларны, даштыкы пропагандистиг болгаш шпионччу төптерниң дуялакчыларын болгаш агентилерин албан шугуму-биле мактаарынга чедип турар. Совет улус, акы-дуңма чурттарның улустары, тайбыңның база социализмниң херээн үнелеп турар бүгү кижилер ол өнчүк-чөңгээлиг шуугаазынны килензээшкин-биле база коор хөөн чогу-биле буруу шаап турар.

Большевиктер «демократиядан ойталаан» деп метелевишаан, «хосталганың хажыдыышкыннары» деп адаар чүүлдерге хамаарыштыр буржуазия болгаш ооң талалакчылары Ленин дириг турар үеде-ле бисти буруудадып турганнар...» Англи, француз, америк дээргилер, силерниң хосталганар дээрге мегелээшкин-дир, чүге дээрге ол капиталдың дарлалындан күш-ажылдың хосталырынга удур турар-дыр. Хензиг чүүлдү уткан-дыр силер, билиргек дээргилер. Силерниң хосталганар хуу өнчүнү хоойлужудуп турар Конституцияда бижиттинген дээрзин утпан-дыр силер. Херектиң ужуру шак-ла ында болгай» (Чог. долу чыындызы, т. 38, арын 348).

«Кижиниң эргелериниң» дугайында империалистерниң амгы нүгүлдекчи» сагыш-салыышкыны-биле деңнежир шак ындыг политиктиг ужур-дүрүм чок чорукту төөгү билир деп бе. Ол «сагыш салыышкын» болза, чүдек-бужар чагдыныкчы чорук-тур, империализмниң амгы чаржыпчыг байдалын, социализмге удур нүгүлдээшкинни, империализмниң дарлалының болгаш үптээшкининиң экономиктиг системазын, ооң дайын, террор болгаш күчүлээшкин политиказын, кижиниң үндезин эргелеринге хамаарыштыр шыдажыр арга чок хажыдыышкыннарын чажырар дээн оралдажыышкын-дыр. Чок, дээргилер, хосталгага болгаш демократияга бисти өөредип шыдавас силер! Кижиниң эргелери дээш ёзулуг демисел дээрге социал болгаш национал дарлалдың бүгү хевирлеринге удур, расизмниң болгаш фашизмниң, колониализмниң болгаш неоколониализмниң бүгү хевирлеринге удур, империалистиг реакцияның болгаш агрессияның күштеринге удур демисел-дир.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдуруп, империализмниң политиказын болгаш идеологиязын моон соңгаар-даа идепкейлиг сойгалап, антикоммунизмге болгаш антисоветизмге шиитпирлиг согугну бербишаан, социализмниң чедиишкиннерин, ооң тайбың даштыкы политиказын пропагандалаар бис.

Социалистиг Төрээн чуртунга болгаш бодунуң интернационалчы хүлээлгезинге шынчы бистиң партиявыс амгы үениң бүгү-ле революсчу хосталгалыг күштери-биле кады бүгү-ниити тайбың, хосталга болгаш улустарның хамаарышпас чоруу дээш, демократия болгаш социал дешпилге дээш кезээде демисежип келген болгаш моон соңгаар-даа демисежир.

Эштер! Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы чуртту ленинчи орук-биле бүзүреңдиг аппар чоруур. Бо орукка Октябрьның төрээн чуртунуң чаалап алыышкыннары болгаш чедиишкиннери бистиң кайгамчык улузувуска толептиг.

Революсчу чорук, эртемге үндезилээшкин, теорияның болгаш практиканың сырый каттыжыышкыны, пролетаржы интернационализм — ленинизмниң шак бо үндезин чүүлдери бистиң партиявыстың хан-дамырында сиңиишкен, ооң ажыл-чорудулгазының характерин болгаш түңнелдерин тодарадып турар.

Партияның болгаш улустуң мурнуңга кайгамчык улуг, сорук киирикчи, харысалгалыг ажылдың перспективазын ажыткан СЭКП-ниң XXV съездизи ленинизмниң теориязынга болгаш практиказынга кайгамчык улуг салыышкынны киирген. Съездиниң тоогулуг улуг сорулгаларын боттандырарынче угланган совет улустуң чогаадыкчы ажыл-ижинде ленинчи партияның болгаш улустуң бузулбас чаңгыс эви коскузу-биле илереттинген. Бистиң чаа тиилелгелеривистиң үндезини—шак ол чаңгыс эпте.

Коммунистиг ниитилелдиң тургузукчу— совет улус делгерезин!

Улуг Лениниң партиязы— СЭКП делгерезин!

Улустар аразынга тайбың болгаш найырал делгерезин!

Марксизм-ленинизм делгерезин!

* * *

Илеткелди улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыны каш удаа үзе кирип турган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң 1977 чылдың бирги кварталда күүселдезиниң түңнелдерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көрген.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның октябрь (1976 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң ССРЭ-ниң профессионал эвилелдериниң XVI съездизинге чугаазында чүүлдерни болгаш түңнелдерни амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни боттандырганының база Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың калбарганының түңнелинде 1977 чылдың I кварталында үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээлиниң планы, үлетпүр продукциязының эң чугула хевирлерин бүдүрериниң болгаш белеткээриниң хөй кезии болгаш чамдык өске-даа хөй көргүзүглер талазы-биле планнар доллур болгаш ажыр күүсеттинген.

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң бо чылдың бирги кварталында немей өзүлдези 1976 чылдың бирги кварталынга удур 5,6 хуу өскен. Үлетпүр продукциязын сайгарарының планын бүгү эвилелдешкен республикалар болгаш үлетпүр министерстволары күүсеткен. Үлетпүр продукциязы пландал ажыр 1,7 миллиард рубльге сайгартынган.

Машиналарның, дериглелерниң, приборларның болгаш материалдарның 200 ажыг чаа хевирлерин түүлеп бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип алган, 50 ажыг дешпилгелиг технологтуг чорудулгаларны ажыглалга киирген.

Чоннуң амыдырал деңнелин улам ыңай бедидери хандыртынган. Улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, 2,7 хуу өскен. Бирги кварталда күрүнениң капитал салыышкыны-биле 7,5 миллион дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген.

Моон-биле чергелештир ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга четпестерни база демдеглээн: ССРЭ-ниң чамдык министерстволары болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң, продукцияларны доктааттынган номенклатуразын ёзугаар бүдүрүп үндүрер талазы-биле даалгаларны, демир-орук транспортунуң, чүък сөөртүлгезиниң, капитал тудуг, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, оруулганың болгаш өске-даа чамдык көргүзүглер талазы-биле даалгаларны күүседириң четче хандырбаан.

Улус ажыл-агыйының чамдык адырларын хөгжүдеринде четпестерни чайладыр, күрүне болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун быжыглаар, камналга чурумун шыңгыы сагыыр, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырарын ССРЭ-ниң министрлеринге, ведомстволар удуртукчуларынга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели дааскан.

Ук хурал часкы хову ажылдарын чедиишкинниг чорударынче база тарылгаларны хынамчалыг ажаарын организастаарынче, көдээ ажыл-агыйга тускайлаан тракторларны, автомобильдерни, көдээ ажыл-агый машиналарын болгаш оларга артык кезектерни, кывар-чаар материалдарны, минералдыг чемишчиглелерни, хоран химикаттарны болгаш өске-даа материал-техниктиг курлавырларны чогуур үезинде хандырып бээринче онза кичээнгейни угландырган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш А. Н. Косыгин ол хуралга чүве чугаалаан.

Кызыл-Мажалыкта бо чылын ажыглалга кирер эът комбинадының тудуунда Ак-Довурактың № 42 тудуг эргелелиниң Куулар Хапын-оол биле Сагаанов Шыырапның бызаңчы-бетонщиктер бригадазы аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турар.

Ажыглаалга кирер чугула тудугнуң тудуун дүргедедир дээш бригадаларның кежигүннери хүн бүрү шалыпкын иште хаара туттунган.

ЧУРУКТА: бригадирлер Куулар Хапын-оол, (солагай талазында) Сагаанов Шыырап.

Х. МОНГУШТУҢ фотозу.

Советтер амыдыралы

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНЫП ТУРАР

СЭКП Тыва обкомунуң ийиги пленумунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ушку сессиязының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Бай-Тайга районнуң партия, совет органнары социалистиг хоойлуларны сагыырын болгаш ниитиниң чорум-чурумун быжыглаарын хандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырып турар.

Кем-херек үүлгедикчилери-биле демисел болгаш совет хоойлуларны сагыырының айтырыгларын партия хуралдарынга, көдээ Советтерниң сессияларынга, бүгү чоннуң хуралдарынга чугаалажып көрген болгаш тускай хемчеглерни тус-тус ажылдап кылган.

Ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, мангысталчак амыдыралдыг кижилер-биле демиселди күштелдирер, назы четпестер хереениң талазы-биле комиссияның ажылының база автотранспорттуң техниктиг байдалының дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны эрткен чылын райкүүскомнуң хуралдарынга чугаалашкан.

Кем-херек үүлгедип болур дег кижилерниң, кедергей арагачыларның, берге кижизидилгелиг уругларның болгаш арагалаар өг-бүлелерниң, мангысталчак амыдыралдыг кижилерниң мурнунда шииттирип чорааннарының паспорзын көдээ Советтер аайы-биле тургускулаан. Оларның-биле кижизидилге ажылын кылыр тускай кижилерни быжыглаан болгаш хайгааралга алган. Ооң түңнелинде каа-даа ажыл кылбайн турган 94 кижилерни илередип тыпкаш, ажылга киирген. Ылангыя 10 класс дооскаш, өөренмейн барган 17 аныяктарны комсомолчу путёвка-биле республиканың янзы-бүрү бүдүрүлгелеринче, 60 кижини «Тыва даг-дугу» комбинатче чорудуп, 118 аныяктарны сакманщиктээр ажылче хаара туткан.

Бай-Тал, Шуй, Кызыл-Даг көдээ Советтериниң чанында назы четпээннер ортузунга ажыл чорудар чөвүлелдерни тургускан. Ооң иштинде Кызыл-Дагда Елена Сатка удурткан чөвүлел, оон хөй-ниити кижизидикчилери өскелерден дээре ажылдап турар.

Баш удур коллективтиг-биле алган чамдык хемчеглерниң түңнелинде районга айыылдыг кем-херек үүлгедии 1975 чылга деңнээрге 1976 чылда кызырылган, а 1976 чылдың үш айында турганындан бо 1977 чылдың үш айларында база элээн кызырылган. Ол-ла үениң иштинде назы четпээннерниң кем-херек үүлгедиглери база дыка кызырылган. Кем-херек үүлгедиишкиннерни Тээли көдээ Совединиң девискээринде бо чылын дыка эвээжээни ында партия, совет, хөй-ниити организацияларының эки ажылдап турарын херечилеп турар. Тээли көдээ Совединиң 19 кижи составтыг даянылга пунктузу 6 секцияларга чарлып алган ажылдап турарлар. Олардан назы четпээннер, өг-бүлеге содаачыларның ортузунга ажыл чорудар секциялар (даргазы Х. С. Шолбан, Х. А. Монгуш) эки ажылдыг. Олар өй-өйде рейдилерни кылып, содаачы, уругларының кижизидилгезинче сагыш салбас өг-бүлелерге барып, профилактиктиг ажылдарны каш удаа чоруткулаан.

Ол ышкаш Бай-Талда, Шуйда хөй-ниити чөвүлелдери ажылын элээн экижиткен. Шуйда профилактика чөвүлели (удуртукчузу Донгак Межит-оол) чон мурнунга ийи удаа, күүскомга бир удаа отчёдун берип, профилактиктиг ажылдың утка-шынарын сайзыраңгайжыдып турар. Ооң түңнелинде чамдык эки чүүлдер чедип алдынып турар. Чижээ, моон мурнунда каа-даа ажыл кылбас турган Настык-оол Алыг-оол ам өшкү кадарчызы, кем-херек кылып чораан Михаил Шаңгыр төрүүр хой кадарчызы болуп, эки түңнелдерлиг ажылдап турар.

Оорлаар чорукка удур демисел чорудар тускай оперативтиг бөлүк дружинниктер-биле кады тодаргай ажылдарны чорудуп келген. Оларның тывыыгыр, кызымак ажылының түңнелинде «Кара-Хөл» колхозтуң оорлатканы 245 хоюн тыпкаш, колхозка эгиткен, паспорт-документ чок 12 аътты илередип тыпкаш, Мөңгүн-Тайгадан оорлаан 9 чылгы малды тыпкаш, ээлеринге эгиткен.

Райкүүскомнуң болгаш көдээ Советтерниң күүскомнарының чанында тургускан арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссиялар, ол ышкаш иштики херектер килдизи, медицина албан черлери хоочураан арагачыларны чогуур үе-шаанда илередир, оларны албадап эмнедир талазы-биле элээн ажылдарны чоруткан.

Үстүнде айыткан шиитпирлерни болгаш боттарывыстың ажылдап кылган хемчеглеривисти күүседир талазы-биле ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдер, моон соңгаар кичээңгей салыр ужурлуг ажылдар хөй.

Ниитиниң малын янзы-бүрү арга-биле бодунга шиңгээдир, оорлап солуур, өлүрүп-чидирер чоруктар районда ам-даа уламчылавышаан. Ооң түңнелинде мал өредиг кижилер колхоз, совхозтарда өзүп турар. «Кара-Хөл», «Мургакчы» колхозтарда, «Тээли» совхозта бо сан-түңнер 80—90 муң рубль чедир көвүдээн. Малдың учёт-отчёдун экижидип, ниитиниң малындан хуу малды аңгылаарын, малчыннарның бот-харысалгазын бедидерин ажыл-агыйларның удуртукчуларындан, көдээ Советтерниң күүскомнарындан негелдени моон соңгаар улам күштелдирер апаар.

Суд, милиция, прокуратура органнарының ажылында четпестер ам-даа хөй. Киирген негелде-хомудалдарны, болган кем-херектерни чогуур үезинде корбес, саададыр чоруктар уламчылавышаан. Ону соңгаарладыышкын чок чайладыр херек. Ол ышкаш назы четпээннер ортузунда ажылды үндезини-биле экижидип, боже кол кичээңгейни моон соңгаар салыры чугула боор турар.

Күрүне өнчүзүн оорлап самчыгдаар чоруктар, автоавария херектери көвүдеп турар. Эң-не хөй автоавария херээ Кара-Хөл көдээ Советтиң девискээринге болуп турар. Ол болза автотранспорттуң техниктиг хайгааралынга контрольду ында кошкатканының түңнели.

Бо бүгү четпестерни чайладыр аргаларын, алдынган хемчеглерни боттандырып турарывыстың дуржулгазын район Совединиң чоокта болган сессиязынга база катап чугаалажып, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган бис. Ону амыдыралга боттандырар дээш райкүүском, көдээ Советтер чогуур ажылдарны чорудар.

Р. ХУНАЙ-ООЛ,
Бай-Тайга райкүүском даргазы.

НАЗЫЛАЗА-ДАА

Ирбитей—Өвүр районда онзагай черлериниң бирээзи. Аңаа белен-селең мал таарышпас, кадыр дагларлыг, кашпал хемнерлиг. Ооң ол онзагай байдалын барымдаалааш, «Торгалыг» совхоз өшкү бригадазын ында тускайлап тургусканындан бээр он чылдар ажып турар. Ол чорук өшкү малдың баш санын өстүреринге идиглиг боор келген болгаш бо чылын совхозтуң мында 5600 ажыг өшкүзү база бергедээшкин чокка кыштаглап турар. Бо чер шынап-ла өшкү ораны. Кадыр мээстерниң харын хат арыды шаап кааптар ындыг черлер хову-шөлдерге бодаарга эртежик караңдылаар. Ынчангаш өшкү малга шынап-ла таарымчалыг. Берге чүве боже кышкы үеде аргыжары.

Чергелештир баштыкан, сайгырак дег дагларны арай деп ажып чорааш, хоочун малчын коммунист Кыргыс Доржу Бүрбүевичиниң коданынга келдивис. Аалда улуг кадарчы биске уткуштур үнүп кээрге, ооң-биле амыр-менди солуштувус. Келген сорулгавысты кысказы-биле тайылбырлааш, коданда байдалды таныштывыс. Мал чемиң курлавыры черде үзүктел чок кыштаан, ам-даа артыкшылы шору. Одек-кыштаа кургаг, арыг-силиг аажок малчын болду.

— Чүгле кажаа-ла дыкпыш болгаш чавыс. Ынчангаш адааның өдүүчели кончуг, үргүлчү кургаглаар, коптарар ужурга таваржыр-дыр. Алгыдары, бедидери чугула кажаа-дыр ийин бо—деп, ол чугаалай-дыр. Шынап-ла ооң малдап турары 340 ажыг сергези шөлээни-биле сынар хире эвес, чавыт, бичии кажаа болду.

— Аргыжар оруктарынар-даа берге-дир. Мал чеми чедиртинмейн баар кодааннар бар бе, малчын?—деп айтырдым.

— Кыжын сөөртүр болза, машина четпейн баар аалдар бар. Кадыр немдиг черлер болгаш дугуйлуг тракторлар, водовозтар безин хары угда кээп шыдавастай бээр боллур ийин. Ынчангаш орук эки турда, мал чемин баш удур чедирери, ооң кышкы курлавырын күзүн тургузары чугула черлер бо—деп, кадарчы чугаалай-дыр...

Доржу Бүрбүевич ам 64 харлыг, ооң 30 шаа чылдарын мал ажылынга эрттирген. Ооң бүдүнүг ажыл-ижи чазактың бедик шаңналдары-биле демдеглеттинген. Ол Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң, «Күш-ажылдың хоочуну» деп медальдың эдилекчизи.

Ооң уруглары база-ла бүдүн арбан чыгыы—он кижи. Оларның ужу ол-ла Ирбитей бригадазында эки малчыннарның олуруунда кирип, адазының ажыл-ижин салгап алган ажылдап турарлар. А онгу класс дооскан Катязы сакманщиктеп ажылдап ачы-дузазын ада-иезинге көргүзе бергенинге олар өөрүп олурарлар. Ооң-биле кады ол хөй уругларының иштинден малчын-даа, башкы-даа кижи барынга чоргаарлапмышаан, оларның бичиилериниң бирээзи Тумэт-оолду тускай мергежилдиг механизаторга өөредип алыр күзелин илередип олурар болду.

Эрткен чылын малчынның социалистиг хүлээлгези 1 баш сергезен 530 грамм дүктү алыр турган болза, 650 граммга ажыр күүсеткен. Бо чылын быжыглаттынган сергелеринден 700 грамм дүктү кыргып алыр бедиткен хүлээлгезин хоочун кадарчы бодунга алган болгаш ону күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар.

Малчынның аалынга ооң-биле чугаа солуур болгаш узун болган. Адактың соонда оон:

— Пенсиялаар назыңнар ашкан-дыр. Ам моон соңгаар чүнү канчаар бодап турар силер, малчын?—деп айтырдывыс.

— Арга-шинээзи-ле бар болза, ажыл чок анаа кайын олуртунар. Калыкшылым ам-даа шору, ынчангаш ам-даа ажылдаар күзелдиг. Ындыг мен ийин—деп, ол чугаалай-дыр.

Ийет, кырыза-даа ажылгыр-кежээ, олут орбас, тура-соруктуг ындыг малчыннарның бисте чежезин ол дээр! Ындыгларның бирээзи хоочун малчын коммунист Кыргыс Доржу Бүрбүевич-дир. Ол бодунуң сөзүнге ээ болуп шыдаар кижилерниң бирээзи дээрзин ооң хөй чылдарда дуржулгазы, шудургу ажыл-ижи бадыткап турар.

Чүлдүм ЧАП.

И. ЯРЫГИН — ТЫВАДА

ВЛКСМ Тыва обкомунуң чалааны-биле делегей, Европа болгаш олимпий оюннарының ийи даклыр чемпиону Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи Иван Сергеевич Ярыгин бистиң республикада келген. Апрель 20-де педагогика институдунуң студентилери-биле болгаш Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга хоорайның аныяктары-биле ужурашкан. Делегейге ат-сураа билдиңгир, бистиң чаңгыс-чер чурттуувус Иван Сергеевич чыылганнарга эрткен олимпий оюннарынга канчаар киржип келгенин, олимпиадаларның эртер чурумунуң болгаш черле Делегейниң хүреш федерациязының, спортчуларның аңаа ниити хамаарылгазының дугайында чугаалааны ужуражылгага келгеннер улуг сонуургал-биле дыңнааннар. Таңды районнуң Бай-Хаак суурга бичии тургаш-ла тыва оолдар-биле хүрежип ойнап, оон эгелээш-ле хүрешке ынак апарганын ол чугаалаан.

Спортчу кижиниң мөзү-шынарының, ооң бүгү-ле аажы-чаңының дугайында улуг чагыг, сүмелерни аныяктарга берген. Мөге кадайы Наталья-биле кады аалдап чоруур. Олар өг-бүлезинде 2 уруглуг: уруу 6 харлыг, оглу 4 харлыг. Наталья база келир үениң башкызы, Красноярскиниң педагогика институдунуң студентизи. Тыва мөгелерден олимпий сылдыстары үнүп болурунуң аргазы бар деп улуг бүзүрел-биле Иван Сергеевич чугаалаан. Ам ол чурттап турган сууру Бай-Хаакка, Ак-Довурак болгаш Туран хоорайларга ужуражылга кылыр. Пединститутка болган ужуражылга соонда ол институттуң студентилери Василий Кара-Сал биле Аркадий Анай-оолга спортчу разрядтарны тывыскан.

ЧУРУКТА: И. Ярыгин бөлүк студентилер аразында.

Б. КЕНЕШ.

В. СЕМЕНКОВИЧИНИҢ фотозу.

ТӨӨГҮНҮҢ АРЫННАРЫ

Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде баштайгы күрүнезиниң баштыңчызы Владимир Ильич Ленинниң амыдыралы-биле болгаш ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан тураскаалдыг черлерни ленинградчылар ыдыктыы-биле кадагалап турар.

1917 чылдың апрель 3-те В. И. Ленин эмиграциядан Петроградка ээп келген. Улус массалар бодунуң баштыңчызын өөрүшкү-биле уткаан. В. И. Ленин Финлянд вокзалдың шөлүнге куяк машина кырындан чүве чугаалааш, революцияның киржикчилеринге байыр чедирген болгаш социалистиг революция дээш демиселче оларны кыйгырган. Ол шылгарангай болуушкун дугайында сактыышкын кылдыр Владимир Ильичиниң чүве чугаалап турган чериндеи ырак эвесте тураскаалды тургускан. Ол шөлге Ленинниң адын тывыскан.

Вокзалга барган кижи бүрүзү-ле № 293 паровозтуң чанынга доктаай бээр, Владимир Ильич 1917 чылдың августа ол паровозка одакчы кижи болуп чажыртынып алгаш, Петроградтан Финляндияже чоруткан, а октябрьның 7-де Петроградка ээп келген. Ол паровозту ында мөңгези-биле тургузуп каан.

Хүлерден кылган тураскаал — куяк машина кырында Ленин — социалистиг Ленинградтың сүлдези болу берген.

ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА: Ленинград. Финлянд вокзалда Ленин шөлү. **АДААНДА ЧУРУКТА:** төөгүлүг № 293 паровоз чанында.

Н. НАУМЕНКОВ биле С. СМОЛЬСКИЙНИҢ фотолары.

СУРАГЖААН ТООЛЧУ

Аас чогаалының алдын эртинезин балдырбээжик оол чораанындан бээр-ле чыып, шээжи-биле доктаадып ап келген, ам 67 харлыг хоочун тоолчу Хүргүл-оол Сазыг-Хунаевич Монгуш «Шынның» редакциязынга чоокта чаа чорук аайы-биле кире дүшкен.

Ооң улуг-даа, биче-даа хемчээлдиг тоолдарын радиодан дыңнап, парлаттынып үнүп тургулаан тоолдар номнарындан-даа номчаан болгай бис. Хоочун коктуг дижири ышкаш, ооң бижиттинмээн «үүжези» — тоолдар, тывызыктар, йөрээлдер, амыдыралдан эскеригаери ам-даа хөй болду.

Ол даглыг-даштыг, арга-эзимниг, кыңгырткайндыр ырлап бадып чыдар чиңге хемнерлиг Манчүректе төрүттүнген. Монгуш эр боол, эзер дергизинден туттунуптар апаргаш, дииңчилер эдерип, оларның боттарының солун ужуралдарын, тоолдарын, тывызыктарын, алгаг-йөрээлдерин кежээки одагның чырыынга, хемнер, хөлдер эриинге, арга-эзимнер иштинге таалап дыңнап чораан. Аныяк шаанда дыңнап чораан уран-чечен тоолдары Хүргүл-оол Сазыг-Хунаевичиниң сагыш-сеткилинге уттундурбайн артып калган.

Тыва улустуң аас чогаалының хоочун эдилекчилериниң бирээзи Хүргүл-оол Монгуш «Даш-Мөге» болгаш «Боралдай ашак» деп 700—800 хире арын хемчээлдиг тоолдарны шээжи-биле чугаалап бижиткен. Хоочун тоолчу радио, телевидениеге тоолдар ыдарындан аңгыда, школачылар, студентилерниң, эртем ажылдакчыларының хүндүлүг аалчызы болуп, кежээлерге, слёттарга киржири-биле бо-ла чалады бээр.

Ол ам пенсионер. Ынчалза-даа уран-чечен, узун, кыска тоолдары-биле дыңнакчыларга бараан боол, тыва улустуң аас чогаалының өске-даа хевирлерин пропагандалаар, ону чаа чогаалдар-биле улам байыдар болгаш ону чыып ажылга идепкейлиг киржип чоруур. Хоочунуң ыткан «Дегээчиген» деп тоолун бистиң корреспондентивис К. Түлүш дыңнап бижээн. Ону бо арында парладывыс, эргим номчукчу.

ДЕГЭЭЧИГЕН

Чаңгыс карыш боттуг, ийи карыш салдыг, саяк ала буталыг, чаңгыс буттуг тергелиг сааскан кежи чагылыг, чиңге кара хем чурттуг Дегээчиген чурттап чораан чүве-дир.

Ол кара хемни чурттаан Караты-Хаанның аалындан сүттеп ижер мындыг Дегээчиген иргин. Шыяанам, Дегээчиген бир-ле хүн бодап орарга, чаңгыс карыш кижи канчап ажы төрүп чоруурул, Караты-Хаанның эң хеймер уруун кудалап алыр-дыр деп бодай берген. Сааскан кежи чагым, деге кежи тулувум, чаңгыс буттуг тергем, саяк ала бутам берзимзе, Караты-Хаан эң хеймер кызын чоп бербезил деп бодап алгаш, ол-ла бүгү чүвезин алгаш, Караты-Хаанның аалынга чеде бергеш, эргин алдындан кастынып кире бээрге, төрениң чөрт дүжүмеди, хаанныг каралыг Караты-Хаан баштаан эъттээн, шайлаан олуруп турлар.

Хаан олургаш:

— Сүттеп келдиң бе, Дегээчиген? — деп айтырарга, «мен сүттеп келбедим, чаңгыс карыш кижи канчап ажы төрүп чоруурул, силерниң эң хеймер кызыңар кудалап алыр дээш келдим. Сааскан кежи тулувум, чаңгыс буттуг тергем, саяк ала бутам берейн дээш келдим, хаан катым» дээрге, хаан олургаш:

— Дегээчигенни чөвүрээге кыскаш, үндүр октаптыңар — дээрге, шивишкиннер кыскаш үндүр октапкан.

Дегээчиген демги-ле эргин алдында ойбаандан кирип келгеш, демги-ле чугаазын чугаалап, хаанның кулаан коңгалап туруп берген. Караты-Хаан хаалар ын кый деп алгаш, «Улуг ак шарыны согуңар» дээрге, соп-союп турда, Дегээчиген ам-на амырап, уруун бээри ол-дур деп чоруп туруптур эвеспе.

Урут бээр чүве кайда боор, харын ооң бодун улуг ак шарының кежиниң иштинге ширилээш, калчаа далайдыва киир октапкан чүвең иргин. Далай үндүр чалгыпканы билдипе бээрге, Дегээчиген сарыг сыптыг кестии-биле чара кескеш, үнүп келгеш, саяк ала бугазын, чаңгыс буттуг тергезин уштуп алгаш, деге кежи тулувунга калчаа далайны кудурга, деге кежи тулуптуң иштии болган. Оовун сөөртүп алгаш, Караты-Хаанның аалының артында кара кожагардыва үне бергеш, «Караты-Хаан, бетинде үер-чайык баарды, аг-шериң тыртын» деп алгырарга, Караты-Хаан аг-шериин белеткеп алгаш, үне халып кээрге, аалдың артында кара тейниң кырында Дегээчиген кара тулувунуң аксын чежип чыдып-тыр. Дегээчиген тулувунуң аксын чешкеш, «аг-шерииң, ал-бодуң, алган кадайың ол, эң хеймер кызың артыр дээш тулуптуң аксын сала каантарга, сарыг оорга дег улуг үер чуглуп баткан. Караты-Хаанның аг-шерииниң шуптузу хөл ортузунда калбаайнып туруп берген. Караты-Хаан хөл ортузунга тургаш: «чаңгыс мени уштуп ал, Дегээчиген, эң хеймер кызымны бээр мен» дээрге, «мыңдаа бербээн кызыңны ам бээр сен бе» дээш Дегээчиген кылаштап чоруй барып-тыр. Улуг бай кижиниң чуртунда чүзү чыдып калган эвес дээш баарга, кумун куурартыр, сайын шаарартыр үерлеп кааптан чер болган. Дегээчиген көрүп турарга бок чээрген аразында тон эдээ костүп чыткан. Ушта соп эккээрге, хаанның эң хеймер кызы боол-тур. Дегээчиген биле ол хеймер кыс хаанның арткан өөн өг кылып, арткан малын мал кылып, оюн ой, чигин чире чурттап чоруй барып-тыр оо.

Көдээ сцена дугайында

ҮНЕЛЭЭР

Бот-тывынгыр композитор, башкы Т. Салчактың № 47 «Шынга» парлаттынган көдээ сцена дугайында бодалдарынга каттыжып, бодумнуң саналымны киирикседим.

Бодум бичиимден-не тура ырлаарынга ынак кижи мен. Школачы, студент-даа чылдарымда бот-тывынгыр уран чүүлге доктаамал киржип, мактадып-даа чордум. Чоннуң хүндүткелин чаалап алыры кижиге улуг аас-кежик деп санаар мен. Амгы үеде өглүг-баштыг, уруг-дарыглыг мен. Ынчалза-даа оюн-тоглаадан чыда калбайн, үргүлчү концерттерге киржир-дир мен.

Бистиң суурувуста мергежилдиг кижилер хөй. Ынчалза-даа чамдык улус чон мурнунга ойнаарындан өйталаар боор-дур. «Улгады берген кижи каяа ынчап турар ону» дээп чижектиг хөөннер база бар. Кижи бодаарга улгады берген, дуржулгалыг эштер аныяктарга арга-сүмеден кадар болза эки. Башкы Т. Салчактың бижип турары ышкаш чамдык аныяктар өгленип алгаш культура албан черлериниң эжиин ажытпастай бээри хомуданчыг-дыр. Ынчалза-даа концертке киржир кижи мен дээш ырыны-даа, шүлүктү-даа эки өөренип, шиңгээдип албайн сценаже үнерин база шын эвес деп санаар мен. Чонга бараан боор дээн соонда ыяап-ла шыырак белеткел херек болгай. Чамдык аныяктар концертке ойнаарының мурнунда дидимненип алыр дээш бичии «ала каантары» база шын эвес. Чамдык черлерден келген концерттер ындыг байдалдыг боорга, кончуг-ла эпчок боор чорду.

Оон аңгыда эрги күүседип турган номерлерни катап-катап сценага көргүзери солун эвес. Культура албан черлериниң ажылдакчылары репертуарларны чаартыры-биле идепкейлиг ажылдаары чугула. Репертуар болгаш күүседикчилер эки-даа болза, чамдык концерттер ындыг-ла кончуг чедимче чок болурун бо-ла эскерер бис. Ооң чылдагааны болза чогуур, тааржыр концерт идик-хептериниң чедишпезинде. Азы хептер бар-даа болза, оларны чараштыр кедип билбезинден концерттиң үнези кошкак болурун бо-ла эскерер бис. Бо-ла бүгү культура ажылдакчыларындан улуг хамааржыр. Чоннуң культуразы бо хире бедээнде культура ажылдакчыларындан, бот-тывынгыр уран чүүлдүң бүгү-ле киржикчилеринден кол негелде чонга төлептиг бараан болуру.

И. БЮРБЮ,
Ийи-Тал суурда уруглар садигиниң эргелекчизи.
Улуг-Хем район.

ЭЛЕКТРОВОЗ КЫШКЫРЫП КААП...

Элбек суглуг, калбак делгем Волга кежир
Электровоз кышкырып каап ыдып олур.
Чанымда эштер хаарыкче шагда шилчээн.
Чаңгыс-ла мээң уйгум чаштаан халдып ор мен.

Хымыш-биле саарыпканзыг суггур чаъзы
Көзенекте сидирей-дир...
Сагыш дем-не колхозумда чеде берген:
Сараат салчып, сиген кескен чай чок тур мен.

С. САРЫГ-ООЛ.

Тээли суур.

ДҮШ

Караңгы дүн дүжүп келди
Караам шимгеш, чыдып алдым.
Кандыг-ла бир солун дүштү
Канчап черле дүжээрил че?

Шылагыже бодап чыткаш,
Шыыладыр удуй бердим.
Октаргайның делгеминче
Ол-ла дораан ужувуттум.

Санап четпес сылдыстарга,
Саат чокка чеде бергеш,
Самнап, девип ойнап-ойнап
Сыыладыр бадывыттым.

Ол-ла ынчаар баткан олчаан
Оргу шөлге барып хондум.
Долгандыр-ла көргүледим,
Доозазы торгу-маңнык.

Олбук ышкаш чымчак черге,
Ойталапкаш таалап чыттым
Хүлүмзүрүп оттуп келдим
Хүн-даа үнген, даң-даа, аткан.

В. ООРЖАК,
Хандагайты школазының өөреникчизи.

Мергелдейге чагаа

АЭРОПОРТТА ОЛЧААН

Хүндүлүг Мергелдей! Тываның кайы-даа булуңунга чедип, кыштың соогундан, чайның изиинден кортпайн, чаъс-борандан, хат-шуургандан чалданмайн амыдыралда, ажыл-агыйда бар четпестерни шүгүмчүлей каап, ону чайладырынга дузаны кадып турарынга өөрүп турар бис. Бо чылдың эгезинде Тожунуң ырак-узак булуңнарынга чедип, бисте бар четпестерни илереткениңерге өөрүп, четтирген бис. Ынчан Силер хуулгаазын хевис-самолётка-даа келгениңер, чаңгаыңар чадавас. Тожуну билбес эвес силер, кайы-даа шагда харылажыр хөлгези самолёт апарган чер-ле болгай. Чай шагда баржалар, теплоходтар база чоруп турар апарган харын.

Чүгле Тожу эвес, оон-даа өске черлерже баарда эң дүрген, таарымчалыг хөлге самолёт-ла болгай, ону кижи бүрүзү билир. Кандыг-бир дарый херегдеттиглер чүък чедирер апарзыңарза база амыр-ла деп мактап турар болгай.

Эрткен чайын, июнь айда, Тоора-Хемниң уруглар садының септелгезинге херектиг будук, шифер дээш өске-даа материалдарны самолёт-биле дүрген чедирери-биле аэропортка чедирип кагдывыс. Удавааңда садиктиң септелгези доозулган. Азас ортумак школазынга башкылар чурттаар бажыңның тудуу адакталып турда, соңга шили, кадаг дээш материалдар чедишпейн далаштыг чүъкту база аэропортка декабрь айда чедирген бис. Ол башкылар бажыңының тудуу дооступ, хоолгайындан ыжы бургуткайны берген эвеспе.

Элдептиг чүве, чүл дизе, уруглар садынга, башкылар бажыңынга херегээр дээн материалдар ам-даа аэропорттуң складтарында (Кызылда аан) чытпышаан дивес силер бе, Мергелдей. Ооң Тожу баар дугайында хоолга бижиинде «Тускай рейс» деп демдеглелдиг. Сөөртүлгези дээш төлевири безин ийи дакпыр болдур ийин. Ол хиреде-ле чүък складка аппарып салган черинден мынчага шимчевээн.

Ол чүъктериниң дээрже кодурлуп, ээлеринге чедирерингe дузалажып көрүңер, хүндүлүг Мергелдей.

Идегел-биле М. БАРААН.

СОНУУРГАКТАРГА

ДАТТЫҢ АЖЫКТЫЫ

Демир аймаа дүрген дадарар. Демирниң дашты дадаргаш кылыннап, тускай бүдүмел-биле шыптына бээр. Бажында ынчаар дадара берген демир херекселдерни дозулаптар болза, дадарбаан демирни будаазынга көөрде, анаа дозу эки чыпшынар. Демирге камгалал карт болур дат тывылдырар бүдүмелдерниң составын Индияда электрохимияның эртем-шинчилел институду шинчилээн.

СААЗЫН СУГГА ЭСТИ БЭЭР

Братиславаның (ЧССР) целлюлозаның болгаш саазынның эртем-шинчилел институду сугга эсти бээр саазынны чогааткан. Ындыг саазыннар 5 шак болгаш каш-ла секундалар хире үеде сугга эсти бээр. Оларның даштыкы хевири анаа саазындан ылгалбас. Сугга эстинчел саазыннарны техникага, медицинага, бүдүрүлгеге болгаш бажың ажылынга калбаа-биле хереглээр. Чижээлээрге, сугга эсти бээр саазындан кылган шоодайда цемент дижик. Саазын сугга эсти бээр болганда, оон шоодайын чазып турбайн, бетон хоюдукчузунче шоодайы-биле киир каaптар. Бажың ажылынга ооң ажыктыы улуг болур. Сугга эстинчел саазын аржыылчыгаштарлыг, салфеткажыгаштарлыг, хаптарлыг болур бис.

* * *

БӨМБҮРЗЕКТИҢ ЧУРТТАКЧЫ ЧОНУ ЧЕЖЕЛ?

Чер бөмбүрзээниң чурттакчы чонунуң саны чежел? Кандыг темп-биле өзүп турарыл, XX чүс чылдың төнчүзүнде чеже чедерил?

1976 чылдың мартта бистиң планетаның чурттакчы чонунуң саны 4 млрд. кижи турган. 1989 чылда 5 млрд. чедип, а 2000 чылда ол сан 6 млрд. 637 млн. чедер деп санап турар.

Бөмбүрзектиң чурттакчы чонунга хүннүң-не ортумаа-биле 195 муң кижи немежип турар. Азия эң-не хөй чурттакчылыг чер болуп артпышаан. Ында 1974 чылда 2 млрд. 206 млн. кижи болуп, бистиң планетаның бүгү чурттакчы чонунуң чартыындан хөй болуп турар. Ооң соонда Мурнуу болгаш Соңгу Америкада—550 млн., Европада—470 млн., Африкада—391 млн., Австралияда болгаш Океанияда—21 млн. кижи бар.

«Служба быта» журналдан.

ЧЕЧЕКТЕР БОЛГАШ КИЖИЛЕР

Чамдык чечектерниң ады кижилер аттарындан үндезилеттинген. Бегонияны француз чечек өстүрүкчүзү—Бегонга тураскаадып адаан, магнолия—француз ботаник Магнольдуң ады-биле, георгин—Георги деп Петербург чурттуг ботаниктиң ады-биле адаттынган. Камелияны 1791 чылда ооң дазылын Японияда экелген итали миссионер Камеллиге тураскаадып адаан.

* * *

Чечектер болгаш ыяштар хоорайларны чүгле каастап турар эвес, олар агаарда доозун-довурактың 50 хуузун чайын, 37 хуузун кыжын бодунга сиңирип ап, чайын агаар температуразын 10—15 градус чедир кудуладып, шыгын 15—30 хуу чедир бедидип турар. Үнүштер кислородту боттарындан үндүрбүшаан, агаардан углекислый газты бодунче киир тынып ап турар. Бо талазы-биле терек «чемпион» болган. 25 харлыг терек чайның беш айының дургузунда 44 килограмм углекислоталыг газты, дуб—28 килограмм газты сиңирип алыр, а липа деп ыяш эң-не эвээш чүгле 16 килограмм газты ол-ла үеде бодунга сиңирип алыр деп шинчилээн.

* * *

АМЫТАННАР КАШ ЧЫЛ ЧУРТТААРЫЛ?

Чер курттарын (насекомнарны) ийи назылыг деп болур—личинка (насекомнар чуургазы) турда база өзүп келгенде. Поденканың личинказы хөл, азы хөөлбек дүвүнге сугга үш чыл хире боттангаш, улгады бергеннери агаарга каш шак иштинде ужуп, чуурга салган соонда, чаңгыс хүн чурттааш-ла өлүп калыр. Ынчангаш ону чаңгыс хүн (поденка) деп адаан. Курттарның назыны кыска, ынчалза-даа узун назылыглар оларның аразында база бар. Чижээ, кысары 4—5 чыл чурттаар. Доос-каралар ол-ла чайын өлүп каар, а эштир доос-каралар дөрт кышты безин чурттап эртип шыдаар.

Ховаганнар чылдың чылыг үезинде бир чылдан үш ай чедир, а кыштаар ховаганнар (крапивница, капустница болгаш өскелер-даа) он ай чедир чурттаар.

Насекомнар аразында американ цикада эң-не улуг назылыг. Ооң личинказы 17 чыл чурттаар, ынчалза-даа ол өзүп, улгадып келгеш, чүгле 10—12 хонук чурттаар.

Дыка хөй балыктар элээн үр чурттаар. Сомалар, сазаннар, шортаннар, акулалар чүс чыл ажыр чурттаар. Белуга чүс чыл ажыр чурттап, деңзизи тонна чедер.

* * *

Японияда Гифу префектуразының хөөлбээнде Ханако деп аттыг 226 харлыг крап чурттап турар. Ону 20 чыл ажыр япон Хаясэ ажаап келген. Мооң мурнунда карпты Хаясэниң кырган-авазы ажаап турган. Ооң төрүттүнериниң мурнунда-ла Ханако бо хөөлбекке эштип турган деп ол бадыткап чораан, ынчалза-даа бо сөстерге чаңгыс-чер чурттугларының бүзүревейн чораан. Ынчалза-даа ук балыктың ийи каът казырын кезип шинчилээш, Нагоя хоорайдан келген эртемден, профессор М. Хиро карптың назынын тодарадып бадыткаан.

Крокодилдер болгаш черепахаларның чамдык хевирлери ийи-үш чүс чылдар дургузунда, а хелескелер болгаш уж деп чыланнар он-он чылдарда чурттаар. Тонга ортулуктарының найысылалында хаанның садынга 102 харлыг черепаха өлген. Ону Тонга ортулуктарының хаанынга билдиңгир далай эжиндирикчизи Джемс Кук 1777 чылда белекке берген.

«Сельский календарьдан»

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 23-ТЕ

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—«Уран холдар».
11.00—«Ада-иелер, силерге!»
11.30—«Эртенги почта». Музыкалыг программа.
12.00—Спортчу программа.
12.30—Мультфильмнер программазы: «Маруся — Богуславка», «Илья Муромец».
13.00—13.10—Чапсар.
13.10—«Чурукчулар дугайында». ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Е. Белашова.
13.40—«Кижи болгаш бойдус».
14.10—«Лириктиг аялгалар».
14.35—«Спортлото» тиражы.
14.45—«Литературлуг номчулгалар». К. Федин—«Ленинниң чураазы».
15.05—«Москвачы». Телеклуб.
16.25—«Тоол аалдап келди».
«Чеди өңнүг челээш-чечек», Уран-чечен телефильм.
16.55—«Кадыкшыл» программаның почтазы». Эмчи Ю. В. Белялчикова эртирер.
17.25—«Африканың черинге найыралдыг ужуражыышкыннар». Политиктиг тайылбырлакчы Ф. Сейфаль-Мулюков эртирер.
17.45—«Музыка чагыы». А. П. Бородинниң камерлиг музыказы.
18.20—18.30—Чапсар.
18.30—«Кады ажылдажылга». Тележурнал. Политиктиг тайылбырлакчы А. Каверзнев эртирер.
19.00—«Дириг амытаннар делегейинде». Дамчыдылганы география эртемнериниң кандидады Н. И. Дроздов эртирер.
20.00—Медээлер.
20.15—«Топ телевидениениң экранынга бир-ле дугаарында». «Хуу айтырыгаар талазы-биле хүлээп алыышкын хүнү». Уран-чечен фильм.
21.45—«Бистиң памдарывыс. 1942 чыл».
23.00—«Үе». Информастыг программа.
23.30—23.40—Чапсар.
23.40—01.15—Хоккейге делегей чемпионады. Швеция биле АКШ-тың шилиндек командаларының оюну. Австриядан дамчыдылга.

АГААР

Бөгүн республикага болгаш Кызылга аяс хүн болур. Агаарның температуразы дүне 0—5 градус соок, хүндүс 12—17 градус чылыг болур.

Редактор Б. С. ШАРАВИН

КИНО

АПРЕЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Үш хүн» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.30, 19.15, 21.00 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Золушкага үш тооруук» 9.30, 11.15, 14.20, 16.10, «Кара демдектиг ак куш» 12.00, 18.00, 20.20 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Лаура дээш миллион» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Ульяновтарның өг-бүлези» 15.00, «Төрээн чурттуң солдады» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ; Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретарияттың 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Тираж 16332. Чагыг № 160.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—00551.